

SELİM ÖZDOĞAN'IN 'GÖÇ ÜÇLEMESİ'NİN SOSYO-PSİKOLOJİK UYUM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Gülcan YÜCEDAĞ*

* Dr. glnyecd@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-3012-4330

Received Date: 30.11.2020. Accepted Date: 26.12.2020

Copyright © 2020 Gülcan YÜCEDAĞ. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ÖZET

Göçmenlerin hedef ülkedeki sosyal, kültürel, ekonomik vb. alanlarda uyumu, göç çalışmalarının önemli konularından biridir. Bu konuya hâkim toplum ve göçmen grup açısından bakıldığında, sosyo-psikolojik uyumun önemi ortaya çıkmaktadır. Hem göçmen grubun hedef ülkedeki davranış biçimleri ve hâkim kültüre bakış açısı hem de hedef ülkenin yerlilerinin göçmenlere yönelik tavır ve davranışları, uyum sürecinde etkin rol oynamaktadır. Bu bağlamda sosyal kimlik ve süreç içerisinde geliştirilen kültürleşme stratejileri önem taşımaktadır. Selim Özdoğan'ın 'Göç Üçlemesi' şeklinde tanımladığımız *Die Tochter des Schmieds* (2005), *Heimstraße 52* (2011) ve *Wo noch Licht brennt* (2017) isimli eserleri, göç ve göçmene dair oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. İç, dış, geri ve döngüsel göç gibi türlerin dikkat çektiği eserler göçmen kimliği, vatan algısı ve yeni topluma uyum gibi konular hakkında önemli bilgiler vermektedir. Zaman ve mekânın değişimine paralel olarak farklı kültürleşme stratejilerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışma, 'Göç Üçlemesi'nde sosyo-psikolojik uyumla ilişkili olan kültürleşme stratejilerini göçmen grup ve hâkim toplum açısından incelemektedir. Bu amaçla öncelikle kavramsal açıdan sosyal kimlik, sosyal kimliğin kültürleşme stratejileri ile ilişkisi ele alınacaktır. Çalışmanın uygulama kısmında örneklem olarak seçilen eserler, teoriyle ilişkilendirilerek incelenecektir. Edebi eserlerin içerik analizi yapılacak ve bu noktada tarihsel, sosyolojik verilerden de faydalanılacaktır. Böylelikle çeşitli göç türleri ve göçmenlik halleri, sosyal kimlik ve kültürleşme stratejileri dikkate alınarak sosyo-psikolojik uyum bağlamında açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: sosyal kimlik, uyum, kültürleşme stratejileri, *Die Tochter des Schmieds*, *Heimstraße 52*, *Wo noch Licht brennt*

AN ANALYSIS OF SELİM ÖZDOĞAN'S 'MIGRATION TRILOGY' IN THE CONTEXT OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION

ABSTRACT

Social, cultural, economic etc. adaptation of immigrants in the destination country is one of the important issues of migration studies. Considering this subject from the perspective of the dominant culture and the immigrant group emerges the importance of socio-psychological adaptation. Both the behaviour of the immigrant group and the perspective towards the dominant culture, as well as the attitudes and behaviours of the natives of the target country towards immigrants play an active role in the adaptation process. In this context, social identity and acculturation strategies are important. Selim Özdoğan's works named *Die Tochter des Schmieds* (2005), *Heimstraße 52* (2011) and *Wo noch Licht brennt* (2017), which we define as 'Migration Trilogy', have a very rich content on migration and immigration. Works highlighting species such as internal, external, cyclical migration and remigration provide important information on issues like immigrant identity, homeland perception and adaptation to the new society. This study examines acculturation strategies related to socio-psychological adaptation in the 'Migration Trilogy' in terms of the immigrant group and the dominant society. For this purpose, conceptually social identity, the relationship of social identity with acculturation strategies will be discussed. The works chosen as samples in the practice part of the study will be examined in relation to the theory. Content analysis of literary works will be done and at this point, historical and sociological data will be used. Thus,

various types of immigration and immigrants will be explained in the context of socio-psychological adaptation, considering social identity and acculturation strategies.

Keywords: social identity, adaptation, acculturation strategies, *Die Tochter des Schmieds*, *Heimstraße 52*, *Wo noch Licht brennt*

EXTENDED ABSTRACT

When socio-psychological adaptation is considered in the context of immigrant group and dominant society, the importance of social identity and acculturation strategies comes to the fore. Behaviours developed by both the immigrant group and the dominant culture have an important place in the acculturation process. Factors such as forced and voluntary migration, the permanence and temporality of immigrants and the time passed over the migration are also remarkable in this process.

In this study, social identity will be defined in relation to socio-psychological adaptation. The acculturation strategies preferred by the immigrant group and the dominant society will be explained. Then, Selim Özdoğan's 'Migration Trilogy' will be analysed in terms of social identity and acculturation strategies.

Selim Özdoğan's 'Migration Trilogy' tells about a history of nearly a hundred years, involving both internal and international migration. Since the immigration of Turks to Germany has a long history, the acculturation strategies developed in this process also include differences in cultural, structural, social and emotional levels. In the first book of the 'Migration Trilogy', migration from the city to the village is narrated. In the migration of Fatma and Timur from the city to the village, Fatma's approach to the village women and the local people's acceptance of Fatma stand out. It is seen that Timur and Fatma, whose economic conditions are good along with village life, have achieved integration at the structural level. On the other hand, Arzu does not want to be "like the peasants" and her desire to migrate to the city, her unwillingness to get closer to the local people, point to a social adaptation problem.

Adaptation to the education system emerges as an important structural problem. Both Gül and her daughters Ceyda and Ceren have educational problems resulting from migration. It draws attention that the language problem is one of the most important factors in educational adaptation. However, the changeability of the social and cultural life style is important in this process.

Turkish immigration to Germany is the history of suffering for the first generation, who lived acculturation stress deep. While Murat emphasized the positive aspects of Germany in his letters, he did not mention issues such as difficult working conditions and isolation from the dominant society. There was no acculturation in terms of the first generation. They had problems with language, which is the most important factor that stands out with regard to culture and affects acculturation at social, structural and emotional levels. The first generation, longing for homeland, created a subculture within itself and preferred to separation in the context of acculturation strategies.

In the second generation, communication with the German society gradually attracts attention. Duygu and Timur are the third generation of 'guest workers'. The third generation speaks German and marries Germans, as Timur did. The thoughts of the first generation, who preferred endogamy, were overcome in time and the two groups had connections with each other in every sense. In the works, it is seen that different acculturation strategies were preferred by the first, second and third generations. Here, especially for the immigrant group, acculturation strategies draw attention, but it is also important that names such as Tanja Teyze, Gesine, Mr. Bender and Mr. Budnikowski adopt integration and take a positive attitude towards Turks. In addition, xenophobia and unwillingness of the immigrant group are associated with exclusion and assimilation.

The loss of homeland that comes with the return migration has an important effect on the acculturation process. A person who cannot find his/her homeland the way he/she expected when he/she returns, will tend to emigrate again, feeling excluded. Gül re-migrated to Germany and adopted marginalization here for a while, living separately from both her own culture and the dominant society. At the end of the trilogy, the homeland appears as "the place to die".

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ilk önce ABD, Fransa, İngiltere ve SSCB olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır. Sonraki süreçte ABD, Fransa ve İngiltere işgal bölgelerini birleştirmiş ve 23 Mayıs 1949'da, Almanya Federal Cumhuriyeti'ni (*Bundesrepublik Deutschland- BRD*); Sovyet Rusya ise 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni

(*Deutsche demokratische Republik- DDR*) kurmuştur. Böylelikle Batı ve Doğu Almanya olarak ikiye ayrılan Almanya'da, uzun yıllar iki farklı yönetim sistemi uygulanmıştır. Batı Almanya, ABD'nin desteği ile "ekonomik mucize" (*Wirtschaftswunder*) olarak yükselmiş ve bununla birlikte ihtiyaç duyulan "sağlıklı bedenlere" göç yollarının kapıları açılmıştır. Bu açık, 1949'dan 1961 yılına kadar Doğu'dan Batı'ya göçlerle kapatılmaya çalışılmış ve bu süreçte 2,7 milyon kişi Batı'ya göç etmiştir (Bade ve Oltmer, 2008, s. 159). Doğu Almanya Devleti, 1961 yılında Berlin Duvarı'nı (*Berliner Mauer*) inşa ederek sınırları güçlendirmiştir. Sınırlar arası geçişlerin zorlaşması ile Batı Almanya, 1955'te İtalya, 1960'ta İspanya ve Yunanistan ile işgücü anlaşmaları imzalamıştır. Almanya ve Türkiye arasında göç, ilk olarak 1956'da sanatçıların staj yapmak üzere Almanya'ya daveti ile başlamış ve 30 Ekim 1961'de imzalanan ilk İşgücü Anlaşması ile iki ülkenin de planlamadığı şekilde ilerleyen göç sürecine adım atılmıştır (bkz. Abadan Unat, 2017, s. 83)¹.

1961 yılı ile başlayan Türkiye'den Almanya'ya göç, günümüze dek çeşitli dönüşümler geçirmiş ve göçmenler de bu sürecin etkilerini derinden hissetmiştir. Almanya, işçi alımını dönüşümlülük ilkesine göre gerçekleştirmeye çalışmış, Türkiye de göç edenlerin köken ülkelerine yapacağı yatırımı ve geri döndüklerinde edindikleri beşeri sermayeyle sağlayacakları katkıyı düşünmüştür. İki ülke de, göçün geçiciliğine inanmıştır. Almanya'nın göçmenleri "misafir işçi" (*Gastarbeiter*) olarak tanımlaması, geri göçün önemine yapılan vurguyu işaret etmektedir. Türkiye'nin kırsal kesimlerinden çıkıp Almanya'nın yolunu tutan 'misafir işçiler' de, hedefledikleri maddi miktarlara ulaştıktan sonra ülkelerine dönme niyetini taşımışlardır. Toplumdan uzak, yurtlarda (*Heim*) yaşayan bu göçmenler, önceleri 'yabancı' olarak dahi görülmemiş, bir nevi ekonomiyi yükselten görünmez 'bedenler' olarak yaşamışlardır.

'misafir işçiler', gurbet yaşamının beklediklerinden uzun süreceğini anlamış, vatanları olarak anadillerine sığınmış ve orada yaşadıklarını kaleme almışlardır. Çoğunluğu misafir işçiler ve aydın göçmenlerin elinden çıkan eserler, bir "göç edebiyatı"nın oluşmasını sağlamış ve yaşanan tarihsel, politik, ekonomik dönüşümler edebiyat dünyasını da etkilemiştir. Bu edebiyat, "misafir işçi göçü"ne paralel olarak önce, misafir işçi edebiyatı (*Gastarbeiterliteratur*) şeklinde tanımlanmış, zaman içerisinde göçmen veya yabancı kavramlarının gündeme gelmesi ile birlikte, sıklıkla, yabancılar edebiyatı (*Ausländerliteratur*), azınlıklar edebiyatı (*Minderheitenliteratur*) ve göçmen edebiyatı (*Migrantenliteratur*) adlandırmaları ile karşılaşılır olmuştur. Günümüzde farklılıklara yapılan vurguyla kültürlerarası edebiyat (*interkulturelle Literatur*) veya kültür ötesi edebiyat (*transkulturelle Literatur*) bağlamlarında tartışılan bu gelenek, bir yandan yazarların göç kökenli olmalarına dikkat çekmek öte yandan "diasporik kimlik"lerin önemine vurgu yapmak amacıyla Alman-Türk edebiyatı (*deutsch-türkische Literatur*) ve/ya Türk-Alman edebiyatı (*türkisch- deutsche Literatur*) şeklinde de adlandırılmaya devam etmektedir.²

Günümüzde "misafir işçilerin" soyu üzerinden devam eden nesil sıralaması, yazarları ve yazarların ele aldığı konuları sınıflandırmak için de kullanılmaktadır. Bu bağlamda 1970 ve 80'li yıllarda ortaya çıkan ve gurbet, vatan özlemi, yalnızlık, yabancılaşma, kültür şoku, ağır çalışma koşulları gibi konuların anadilde kaleme alındığı süreci, birinci neslin edebiyatı şeklinde ele almak mümkündür. Birinci neslin çocukları olarak aile birleşmeleri ile küçük yaşlarda Almanya'ya göç eden veya Almanya'da doğan ikinci nesilde hem sosyolojik

¹ Konuyla ilgili diğer bir kaynak için bkz. Yücedağ, G. (2020). "Almanya'ya Türk Göçünün Edebiyata Yansımaları Türkçe, Türk-ch, Deutsch". Konya: Kömen Yayınları. s. 27-39.

² Konuyla ilgili oldukça zengin bir içerik için bkz. Kuruyazıcı, N. ve Karakuş, M. (2001). *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ayrıca bkz. Kuruyazıcı, N. (2006). *Wahrnehmungen des Fremden*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

gerçeklik olarak hem de edebiyatta iki dillilik, iki vatan, çifte kimlik gibi konular dikkat çekmektedir. Bu ikilikler kimi zaman zenginlik ve çeşitlilik olarak imlenmiş kimi zaman arada kalmışlık, aidiyet sorunu gibi konular şeklinde açığa çıkmıştır. Yazının kaleme alındığı dil de, bu nesil için ikilik içermektedir. Bazı eserler Almanca, bazıları ise Türkçe yazılmıştır. Üçüncü nesilde yazı dili tamamen Almancaya dönüşür. Farklı kültürden insanların uzun süre birlikte yaşaması sonucunda “kültürel kimliklerin sınırlarının belirsizleşmesi” söz konusu olur. “Böylece göçmenlerin yaşam biçimleri de kendine özgü bir nitelik kazanır” (Karakuş, 2001, s. 115). Özellikle üçüncü nesilde görülen bu değişimin, edebiyatta da üretilenlerin “kendine özgülüğü” dikkate alınarak “ara alan” veya Homi Bhabha’nın tanımlaması bağlamında “üçüncü alan” oluşturduğu söylenebilir (bkz. Kuruyazıcı, 2001, s. 10).

1971’de göçmen bir ailenin çocuğu olarak Köln’de dünyaya gelen ve yazın dünyasına 1995’te yayımlanan eseri *Es ist so einsam im Sattel, seit das Pferd tot ist* ile giren Selim Özdoğan’ı üçüncü nesil edebiyatına dâhil etmek mümkündür. İlk eserlerinde, göç ve göçmenlik konularına rastlanmayan yazarın, bu çalışmada incelenecek olan *Die Tochter des Schmieds* (2005), *Heimstraße 52* (2011) ve *Wo noch Licht brennt* (2017) isimli eserleri, Gül’ün hayatı ekseninde yaklaşık yüz yıllık bir süreci anlatır. İçgöçle başlayan ve dışgöç, geri göç ve yeniden uyum sorunu ile tekrar Almanya’ya göçün kimlik, vatan, uyum, teknolojik gelişmelerle harmanlandığı eserler, bir ‘Göç Üçlemesi’ şeklinde tanımlanabilir. Her şeyden önce Almanca kaleme alınan eserler, Türkiye’de ve Almanya’da yaşanan ekonomik, politik ve toplumsal değişimleri Türklerin dünyasından anlatması nedeniyle söz konusu “üçüncü alan” a girmektedir. Bunun yanı sıra, üçlemede dikkat çeken en önemli konulardan biri sosyal kimlik ve uyum bağlamında kültürleşme stratejileridir.

Bu çalışmada, göçün ve göçmenliğin merkezde olduğu eserlerde sosyo-psikolojik uyuma dikkat çeken kültürleşme stratejileri çeşitli açılardan incelenecektir. Bu amaçla öncelikle sosyal kimlik tanımlanacak, sosyal kimliğin kültürleşme stratejileri ile ilişkisi aktarılacaktır. Sonraki bölümde seçilen eserler, teoriye uygun biçimde ele alınacaktır. İçerik analizinin yapılacağı bu çalışmada, tarihsel ve sosyolojik verilerden de faydalanılacaktır. Sonuç olarak göç, göçmen ve sosyal kimlik ilişkisi, göçmen uyumunun sosyo-psikolojik ayağı ile ilişkilendirilerek açıklanmış olacaktır.

2. Sosyo-Psikolojik Açıdan Uyum ve Kültürleşme Stratejileri

Göçe değişim içkindir. Çoğunluğu kırdan kente doğru gerçekleşen içgöçte, kır ve kentte olduğu gibi, uluslararası göçte de, köken ve hedef ülkede göçmenlerin yoğunluğuna ve hedef ülkede kalış süresine göre toplumsal, kültürel, ekonomik, politik vb. alanlarda çeşitli değişiklikler yaşanır. Göçmen grup ve hâkim toplum da bu sürece paralel olarak farklılıklar yaşar. Yakın zamanda Türkiye’ye gelen geçici koruma altındaki Suriyelilerin geçirdiği dönüşüm ve hayatlarımıza etkileri ile bizde de söz konusu alanlarda yaşanan değişimler, bunun iyi bir örneğidir.

Göçmenlerin hâkim toplum içerisinde kendilerine bir yer edinebilmeleri, diğer bir deyişle topluma uyum sağlayabilmeleri için, kendilerini hâkim toplumun bir parçası olarak hissetmeleri gerekir. Benzer şekilde, hâkim toplumun göçmenlere yönelik bakışı ve kendilerini konumlandıkları pozisyon, uyum sürecinde oldukça önemlidir. Bu da, uyumun gruplar açısından önemine vurgu yapan sosyal psikolojik bağlamını ön plana çıkarır. Kuramsal perspektiften bakıldığında, Tajfel ve Turner tarafından geliştirilen ve gruplar arasındaki ilişkilere odaklanan “sosyal kimlik kuramı” dikkat çeker (akt. Şeker, 2015, s. 12-13)³. Sosyal kimlik kuramı, toplumun hiyerarşik yapısını kabul ederek farklı sosyal grupların

³ Göç ve uyum konusunun çeşitli açılardan incelenmesi ile ilgili bkz. “*Göç ve Uyum*” (2015), der. B. D. Şeker, İ. Sirkeci, M. M. Yücesahin. London: Transnational Press.

bu yapı içerisinde iktidar ve statü ilişkileri kurduğunu ve bu grupların bireye bir “sosyal kimlik” kazandırdığını savunur. Sosyal kimlik, kişiye “ben kimim?” ve “ben olmanın gerektirdikleri nelerdir?” sorularının cevaplarını kazandırır. Sosyal kimlikler, grup üyelerini tanımlamanın yanı sıra, üyelerin gruba uygun davranış ve düşünme biçimi geliştirmelerini gerekli kılar. Örneğin, Katolik olan biri için, sadece kendisini Katolik olarak tanımlaması ve diğer insanların onu Katolik olarak kabul etmesi yeterli değildir. Bu gruba ait olmanın, kendisine kattığı bir davranış ve düşünce biçimi de vardır (Hogg ve Vaughan, 2014, s. 415). Bununla birlikte birey, kendisini birçok sosyal gruba ait hissedebilir ancak bu aidiyetlerden biri diğerlerine göre daha güçlü olabilir ve “birey, sahip olduğu herhangi bir üyeliği pekiştirmek ve sosyal kimliğini bu boyut üzerinden tanımlamak isteyebilir” (Ashforth ve Mael, 1989’den akt. Türker ve Yıldız, 2015, s. 33).

Sosyal kimlik kuramına göçmen grup ve hâkim toplum açısından bakıldığında, kültürleşmenin önemi ortaya çıkar. Grupların birbirleri ile sosyal teması sonucunda yaşanan karşılıklı değişim süreci şeklinde tanımlanan kültürleşme, birey veya grup düzeyinde gerçekleşebilir. Birey bazında kültürleşme süreci “fiziksel (yeni bir yer, ev vb.), biyolojik (yeni hastalıklar, beslenme alışkanlıkları vb.), sosyal (aidiyet vb.), psikolojik, davranışsal ve kültürel” anlamda bazı değişimleri ifade eder. “Grup düzeyinde kültürleşme süreci ise sosyal yapıda, kurumlarda ve kültürel pratiklerde yaşanan değişimleri kapsamaktadır” (Berry, 1997’den akt. Şeker, 2014, s. 14). Farklı kültürel grupların bir arada yaşamaları konusu gönüllülük-zorunluluk, yerleşiklik-hareketlilik ve süre bağlamında kalıcılık-geçicilikle ilişkilendirilerek incelenmelidir (Şeker, 2014, s.14).

Kültürleşmeyi, baskın kültüre doğru evrilme –asimilasyon- ile ilişkilendiren görüşler bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, iki grubu da etkileyen bir süreçten bahsetmez, dolayısıyla buradaki süreç kültürleşmeden ziyade kültürlenme ile bağlantılıdır. Berry, Trimble ve Omedo (1986), kültürleşmeye daha geniş bir perspektiften yaklaşır ve entegrasyon, asimilasyon, kopma (ayrılma) ve marjinalleşme ile sonuçlanan dört kültürleşme stratejisinden bahsederler. Göçmenler, kendi etnik kimliğine bağlılığını sürdürür ve hâkim kültürle de belli bir ilişki kurarsa “entegrasyon”; kendi kültüründen uzaklaşıp hâkim kültüre aidiyet hissederse “asimilasyon” yaşanır. Bununla birlikte, göçmenlerin kendilerini baskın toplumdaki yalıtıktıkları ve kendi etnik kimliklerini yaşamaya devam ettikleri durumda “kopma” (ayrılma) ve kendi kültürlerinden kopup hâkim kültürle de uygun biçimde ilişki kuramadıkları durumda “marjinalleşme” söz konusu olur (Hogg ve Vaughan, 2014, s. 586). Bourish vd. (1997), Etkileşimli Kültürleşme Modelinde Berry’nin stratejilerine ek olarak “bireycilik” stratejisini de eklemiştir (akt. Şeker, 2015, s. 16-17). Bahsi geçen kültürleşme stratejileri “kültürel gelenekler, dil, evlilik, sosyal faaliyetler ve arkadaşlarla ilgili sahalarda” açığa çıkar (Çağlar ve Onay, 2015, s. 47). Göçmen gruplar ve hâkim toplum arasında kültürleşme stratejilerine etki eden “kültürel (dil ve değer sistemleri), yapısal (istihdam, eğitim ve toplumsal konular), sosyal (yerel toplumun üyeleriyle temaslar) ve duygusal seviyelerde (yeni vatan ve toplumun kimliğini benimseme)” (Çağlar ve Onay, 2015, s. 50) yaklaşma veya uzaklaşma söz konusudur.

Göçmen, sonradan dâhil olduğu toplum için “tarihi olmayan”, yabancı, biridir ancak göçmenin “kendi hane grubunun kültürel örüntüsü kesintisiz bir tarihsel gelişimin sonucu ve kendi kişisel biyografisinin bir unsuru olmaya devam eder” (Schütz, 2016a, s. 42). Bu nedenle göçmen, sonradan girdiği yeni kültürü, öteden beri benimsediği düşünme tarzıyla yorumlar. Buna, Almanya’ya giden birinci kuşak ‘misafir işçiler’in ve ailelerinin, yeni topluma kendi kültür öğelerini taşıması ve kendi kültürlerine bağlı yaşamaya çalışması iyi bir örnektir. Çoğunluğu kırsal bölgelerden çıkıp sanayileşmiş Almanya’ya giden insanlar, konuştukları yörenin ağzı dâhil birçok örf, âdet, gelenek ve göreneği burada da devam ettirmeye çalışmıştır.

‘Misafir işçiler’in çoğu, göç ettikten yıllar sonra dahi Almancayı öğrenememiş ve bu kuşakta dil sorunu çözülmemiştir. Göç edenlerin hafızalarında sabit bir vatan algısı kalmış, vatanları değişmeye devam ederken onlar, asimile olma korkusuyla etnik kimliklerine daha çok sarılmışlardır. Aile birleşmeleri ile çocuklarını ve eşlerini de yanlarına alan ‘misafir işçiler’, Almanya’da da “evlerinde” olduğu şekliyle yaşamaya önem vermişlerdir. Kültürleşme stratejileri bağlamında “ayırılma” (kopma) yaşayan bu göçmenlerin sarıldığı bir “memleket hayali, sıla özlemi” vardır ancak geri göç edenler görmüştür ki; “eve dönen, ne kendisi için ne de onun dönmesini bekleyenler için aynı kişidir” (Schütz, 2016b, s. 65). ‘Misafir işçiler’in ve ikinci kuşağın Almanya’da Türk, Türkiye’de ‘Almancı’ olarak görülmeleri, kimliklerinin parçalanmasına sebep olmuş ve bu durum göçmenleri, uç noktalarda asimilasyon veya marjinalleşmeye götürmüştür.

Kültürleşme, sadece göçmen grup açısından devam eden bir süreç değildir. Berry (2001), hâkim toplumun bu süreçte geliştirdiği çok kültürlülük, eritme potası, ayırma ve dışlamadan bahseder. Göçmen grup asimilasyon stratejisini benimsediğinde “eritme potası”, ayırma stratejisini benimsediğinde “ayırma”, göçmenler baskın toplum tarafından marjinalleştirilmeye çalışılıyorsa “dışlama” ve farklılıklar destekleniyorsa “entegrasyon”u imleyen çok kültürlülük stratejileri ortaya çıkar (akt. Şeker, 2015, s. 15).

Berry (1997: 12), asimilasyonda gönüllülük ve zorunluluğa dayalı bir ayırma gider. “Eritme potası” (*melting pot*), azınlık grup kendi isteğiyle asimile olduğunda meydana gelirken, asimilasyon dışarıdan bir baskıyla oluştuğunda “fazla kaynatıldığında patlama ihtimali olan” “duduklu tencere” (*pressure cooker*) modeli devreye girer. Tam bir asimilasyonun gerçekleşmesi için kültürel ve yapısal asimilasyonların ikisinin de yaşanması gerektiğini ifade eder (akt. Çağlar ve Onay, 2015, s. 51).

Bourish vd. (1997), hâkim toplumun göçmen grupla yaşadığı sürede gösterdiği tavra bağlı olarak entegrasyon, ayırma, asimilasyon, dışlama ve bireycilik şeklinde değişkenlik gösteren kültürleşme stratejileri bulunduğunu söyler. “Entegrasyon”, “ayırma” ve “asimilasyon” baskın toplumda da göçmen grupta olduğu şekliyle ortaya çıkar. “Entegrasyon” ve “bireycilik” stratejileri, göçmenlere yönelik olumlu bakış açısının, diğer bir deyişle onları kabul etmenin sonucuyken ayırma, “asimilasyon” ve “dışlama”, göçmenleri önemsemez veya reddeder (akt. Şeker, 2015, s. 17). Entegrasyon ve bireycilikte dikkat çeken ılımlılık, diğer stratejilerde görülmez. Ayırma, asimilasyon ve dışlama etnosantrik bir bakış açısına sahiptir. İki grubun da yaklaşımı, birlikte yaşamak adına oldukça önemlidir.

Asimilasyon ve dışlama, Bauman (2013)’a göre yabancıların “yutulması” ve “kusulması”dır. Asimilasyonla yutulan yabancı, böylelikle “ben”den ayırt edilemez bir dokuya dönüştürülür ve yok edilir. Farklı olanın kendine özgülüğü kaybolur ve “kültürel ya da dilsel ayrımları yumuşatmak; yeni ve her şeyi kuşatan düzene uyumluluğu besleyenler dışında tüm gelenekler ve bağlılıkları yasaklamak; bir ve sadece tek bir uyumluluk ölçüsünü dayatmak” fikri, uygulanmış olur. Dışlamayla yabancılar kusulur, diğer bir ifadeyle yabancı, merkez dünyanın sınırları dışına sürülür ve bu dünyayla olan iletişimi kesilir (Bauman, 2013: 32). Birinci kuşak Türk göçmenler, sosyo-psikolojik açıdan dışlanmış ve “ben”in dünyasından uzakta “makine bedenler” olarak yaşamaya mahkûm edilmiştir.

Özellikle hâkim kültür açısından, göçmen gruba yönelik olumsuz stereotipleştirme, önyargı ve ayrımcılık, birlikte uyum içerisinde yaşamının önündeki en büyük engellerdendir. Önyargı en uç boyutuyla, karşı grubu “dehümanize” (insan dışı bir varlık olarak görme) etmede görülür. Bu bakış açısı, kendisi dışındaki grubu “bir böcek gibi görme” eğilimi yaratır. Önyargının çeşitli boyutları, ırkçı davranış biçimleri ve şiddet eylemleri ile sonuçlanır. (Hogg ve Vaughan, 2014, s. 358). Baskın kültürün dışındaki grupların maruz kaldığı şiddet eylemleri

(yakın zamanda George Floyd'un bir polis tarafından acımasızca öldürülmesinde olduğu gibi), kundaklamalar (1993- Solingen Faciası gibi) “öteki”ni insan dışı bir varlık olarak görmenin ve kendi grubu dışındakilerden kurtulmanın gerekliliği ile yaşanmaktadır. Almanya'ya göç eden ‘misafir işçiler’, uzun dönem ‘soğan- sarımsak kokulular’, ‘bir odada on kişi yaşayanlar’ şeklinde betimlenmiş, toplumsal olarak kabul görmemişlerdir. Gruplar arasında olumsuz stereotipleştirmenin, önyargı ve ayrımcılığın aşılmasının yolu genel olarak, “karşılıklı bağımlılık, ortak bir amaç, eşit statü, kişiler arası candan temas, birden çok üyeyle temas” ve “eşitlikle ilgili sosyal normların” sağlanması ile mümkün olabilir (Aranson, Wilson ve Akert, 2012, s. 804-905).

Göçmenlerin hedef ülkede, ucuz işgücü olması baskın kültür açısından onların kabulünü olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. İki grupta da birbirine yakın niteliklere sahip iki kişiden, daha ucuza çalıştırılan göçmen tercih edildiğinde, baskın kültür ve göçmen grup üyeleri arasında bir çatışma ortaya çıkar. Hedef toplumun vasıfsız veya orta vasıflı bir üyesi, onunla aynı özelliklere bir göçmen tarafından yerinden edilebilir. Bu durumda, kendini dışlanmış hisseden ve ekonomik kaygılar taşıyan yerli, göçmene öfke duyabilir hatta ondan nefret edebilir ve bu nefretini dışa vurabilir. Bu durumun, vasıflı bireyler açısından farklı olduğunu söylemek mümkündür. Vasıflı bir göçmen, baskın kültürün bir üyesiyle aynı niteliklere sahip olsa bile, öncelik çoğunlukla yerliye verilir. Bu da, vasıflı bir baskın kültür üyesinin göçmene hoşgörülü yaklaşmasını sağlayabilir veya vasıflı yerli, göçmene karşı duyarsız olabilir. Bu durumların sonucunda entegrasyon veya bireycilik stratejilerinin ortaya çıkması mümkündür.

Göçmen grubun kültürleşme sürecinde yaşayabileceği genel sağlık sorunları gibi fiziksel ve kaygı, depresyon, marjinalleşme ve kimlik karmaşası gibi ruhsal sorunlar, kültürleşme stresine sebep olabilir. “Kültürleşme stresinin, sosyo demografik özellikler, göç öncesi deneyimler, baskın toplumun kültürel bağlamı, göç sonrası kültürleşme deneyimi ve kültürleşme kazanımları gibi” bağlamları vardır. Sosyo-ekonomik durum, baskın toplumun kültürel çeşitliliğe bakışı, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, dil yeterliliği, kültürler arası mesafe ve tecrübe gibi konular da kültürleşme stresini etkilemektedir (Şeker, 2015, s. 19). Bu noktada, iki grup arasındaki kültürel mesafenin önemi dikkat çekmektedir. İki grup arasında kültürel mesafe azsa, kültürleşme stresi de az olacaktır. Örneğin Almanya'ya göç eden birinci nesil, tarım toplumundan dili ve dini farklı olan bir sanayi toplumuna giriş yapmıştır. Bu nedenle yaşadıkları kültür şoku ve buna paralel olarak da kültürleşme stresi oldukça fazla olmuştur.⁴ Köken ve hedef ülkedeki çeşitli ortaklıklar (örn. AB üyesi bir ülkeden diğerine göç eden birinin kültürleşme stresi daha az olacaktır), göçün gönüllü veya zorunlu olarak gerçekleşmesi gibi faktörler kültürleşme stresini etkilemektedir.

Ward vd, Berry'nin kültürleşme kuramından etkilenerek psikolojik (stresle başa çıkma becerisi) ve sosyokültürel (günlük hayatla başa çıkma becerisi) uyum kavramlarını geliştirmişlerdir (akt. Şeker, 2015, s. 21). Psikolojik ve sosyokültürel uyum, farklı zamanlarda yaşanmaktadır. Entegrasyon yolunda ilerleyen göçmen grup için psikolojik ve sosyokültürel uyum düzeyi, yüksek olacaktır. Asimilasyon stratejisini benimseyen göçmenler, baskın kültür içinde eriyip kendi kimliğini kaybedeceği için stresle veya günlük hayatla başa çıkmak için harcayacağı çaba az olacaktır. Ayrılma stratejisini yaşayan göçmenler ise, kendilerine ait dünyalarında yaşayacak ve böylelikle gettolaşma ortaya çıkacaktır. Berlin'in Kreuzberg semtine “Küçük İstanbul” denmesinin sebebi budur. İlk göç edenler, yanlarına ailelerini ve

⁴ Bekir Yıldız'ın Almanya'dan Türkiye'ye geri göç eden insanlarla yapılan konuşmaların olduğu eserinde “Yaman Göç” bölümü, kültürleşme stresi yaşayan insanların bedensel ve ruhsal anlamda ne gibi sorunlar yaşadıklarını anlatması bakımından oldukça önemlidir. Bkz. Yıldız, Bekir (1997). *Röportajlar 1(Yaman Göç, Allah'ın Gölgesinde Koşanlar, Toprağın Cellatları)*, İstanbul: DD Yayınları.

yakınlarını almış, böylelikle belli bir bölgede göçmen birikimi yaşanmıştır. Türk bakkallarının, Türk dönercilerinin ve diğer işletmelerin de bu bölgede zamanla yaygınlaşmasıyla insanlar, Almanya’da Türk olarak yaşamlarına devam etmişlerdir. “Ayrılma”nın yaşandığı bu süreçte, Türkleri tanımayan Almanlar, onlardan korkmuş ve bu korkuları nefret ve şiddet eylemlerini de beraberinde getirmiştir. ‘Misafir işçiler’ çocuklarının da “kendi ülkesinden” insanlarla evlenmesini istemiş, Türkiye’den Almanya’ya “ithal gelinler-damatlar” götürülmüştür. İkinci kuşağın Almanlarla evlenmek istemesi de endogami taraftarı olan birinci kuşak tarafından çoğunlukla olumlu karşılanmamış ve bu konu çeşitli filmlere, kitaplara konu olmuştur. Kuşaklar değiştikçe ve Alman toplumu Türklerle yakın ilişki kurduka iki grup arasında uyum açısından bir başarı yakalanmıştır. Marjinalleşmiş gruplar ise, iki toplumdanda kopmuştur.

Kültürleşme stratejileri, Almanya’ya göç eden birinci kuşaktan günümüze dek çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Almanya’nın kendisini uzun yıllar bir göç ülkesi olarak tanımlamaması, göç ve göçmene yönelik geliştirdiği politikaları da etkilemiştir. İlk olarak “misafir” olarak görülen göçmenler, sonraki yıllarda “yabancı” olarak tanımlanmış, iki grubun uyum içerisinde yaşamasına yönelik girişimler yetersiz kalmıştır. “Asimilasyon” ve “ayırma”ya yönelik çabalar, göçün üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra “entegrasyon”a dönüşmüştür. Günümüzde de bu sorunun tam olarak çözüldüğünü söylemek güçtür. Bununla birlikte ‘misafir işçi’ nesilleri, “göç kökenli insanlar” (*Personen mit Migrationshintergrund*) olarak tanımlansa da, Alman toplumunun ayrılmaz birer parçası haline gelmişlerdir.

Göçmen grup açısından da, benzer bir kültürleşme sürecinden bahsedilebilir. Birinci nesil, “ayrılma” (kopma) ile birlikte oldukça derin bir kültürleşme stresi yaşamıştır. Özellikle ikinci nesilde görülen arada kalma durumu, bu neslin “marjinalleşmesi” anlamına gelmiştir. Diğer taraftan, “entegrasyon”un da ikinci nesille başladığını söylemek gerekir. Üçüncü ve dördüncü neslin kimileri teknolojinin ve ulaşımın imkânlarını kullanarak “diasporik kimlik”lerini güçlendirmekte, bu nesillerin kimileri içinse Türkiye, ‘dedelerinin (veya büyük dedelerinin) memleketi’ olarak ara sıra tatillerde gittikleri yer anlamına gelmektedir. Göçün başladığı zamanla ara açıldıkça iki toplum açısından da farklı bir kültürleşme süreci devam edecektir. Grupların birbirleri ile oldukça geç bir zamanda kaynaşmaya başlaması dolayısıyla Türklerin göçmen grup olarak kendi kültürlerinden daha fazla uzaklaşacağını, bununla birlikte Almanların da Türklerden çeşitli açılardan etkilenecek değiştiğini ve değişmeye devam edeceğini söylemek mümkündür.

3. Selim Özdoğan’ın ‘Göç Üçlemesi’nin Sosyo-Psikolojik Uyum Bağlamında İncelenmesi

‘Göç Üçlemesi’ şeklinde tanımladığımız eserlerin ilki olan *Die Tochter des Schmieds*, Türkiye’nin bir kasabasında başlayıp “demircinin kızı” Gül’ün Almanya’ya göçü ile sona erer. *Heimstraße 52*’de ise Almanya’da yaşam, Türkiye’ye geri göç ve tekrar Almanya’ya göç söz konusudur. Üçlemenin 2017 yılında yayımlanan son kitabı *Wo noch Licht brennt*’te ise Almanya’da “yeni” hayat ile tatillerde ve düğünlerde; hastalık, ölüm gibi zor zamanlarda Türkiye’ye kısa süreli göçler aktarılır. At arabalarından uçaklara dönüşen ulaşım araçları, mektuplardan internete uzanan iletişim araçlarının göç ve göçmen kimliği üzerindeki etkilerine de yer verildiği eserlerde, Gül’ün hayatı merkeze alınarak yaşanan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel değişimler aktarılmıştır. İç, dış, geri ve döngüsel göç gibi oldukça zengin göç türlerinin işlendiği eserler hem Almanya’ya Türk göçüne hem de günümüzün dünyasında göçün ve göçmenin anlamına dair bakışı da yansıtmaktadır.

Die Tochter des Schmieds, eserlerin ana karakteri olan Gül’ün annesi Fatma’nın cümleleriyle başlamaktadır. Gül’ün babası Timur ve halası Hülya’nın çocukluğu üzerinden bir geri dönüşle devam eden hikâyede, Necmi ve Zeliha’nın çarpık ayak doğan kızları Hülya’yı tedavi için

trenle Ankara'ya götürmeleri ve sonrasında yaşananlar ile Timur'un nasıl bir aileye doğduğu hakkında bilgi verilir. Almanya'ya göç öncesi Türkiye'sinin panoramasının çizildiği eserde, sosyokültürel unsurlar ön plandadır.

Eserde, ilk göç kasabadan köye doğru gerçekleşir. Bu sürece kadar at arabası, kamyon ve tren gibi ulaşım araçları, büyük şehrin ışıkları ve kasabada hayat hakkında bilgi verilir ve okur, zıtlıkların dünyasına çekilir. Timur, yirmi beş yaşındayken annesi Zeliha, ona eş –kendisine yardımcı- olarak Fatma'yı seçer. Önceleri Fatma'nın akıllı ve çalışkan olduğunu söyleyen Zeliha, oğlunun ona ne denli düşkün olduğunu görünce gelini hakkında şikâyetlere başlar. Buna çözüm olarak odalarına çekilip minderlere vurmaya ve bu sırada da Fatma'nın kendisine vuruyormuşçasına bağırmasını bulan Timur, annesinin yakınmalarını bir süre sona erdirmiş olur. Ancak bu konuyu arkadaşlarına anlattığı için yaptıkları kasabada da yayılır ve oyunları bozulur. Timur, “ay parçası kadar güzel” olan Fatma'sına başka bir çare bulmaları gerektiğini söyler. Fatma, kasabadan taşınmayı önerir. Kimseyi tanımadıkları başka bir kasabaya gitmek Timur'u düşündürür görünmektedir. Fatma ise bir köye taşınabileceklerini söyler. Timur, köyde başka bir yaşam tarzının hüküm sürdüğünü söylese de Fatma, onu cesaretlendirir. Demirci dükkânını kapatmalarına gerek yoktur, köylülerden satın aldıkları ürünleri pazarlayarak fazladan gelir de elde edebileceklerdir. Ayrıca Fatma halı dokuyarak aile bütçesine katkıda bulunacaktır. Sonuçta, kendilerine ait bir hayatları olacaktır. O bahar, eşiğin sırtında iki saat yolculuk yaparak kendi evlerine taşınırlar.

Köye taşınmak Fatma'nın fikri olsa da Fatma, köyleri sadece hikâyelerden duymuş, köylüleri ise sadece pazarda satış yaparken görmüştür. Annesi öldükten sonra, çocuk bakıcısı olarak çalıştığı aile Fatma'ya sahip çıkmıştır. Köy hayatı hakkında hiçbir bilgisi olmayan Fatma, Timur'a hepsinin aynı elbiseleri giymesi nedeniyle: “Buradaki tüm kadınlar birbiriyle akraba mı?”(Özdoğan, 2011a, s. 21) diye sorar. Timur güler ve köyde böyle olduğunu söyler. Fatma'nın burada yaşayabileceği konusunda endişeleri olan Timur, bir hafta sonra eşinin kadınlarla kaynaştığını görür. Fatma bu bağı onlara masal anlatarak kurmuştur. O zamana kadar masalların köylerden şehirlere yayıldığını düşünen Fatma, kadınların hiç masal bilmediğini öğrenince şaşırmıştır.

Kadınlarla iyi geçinen Fatma, kendini onlara kısa sürede sevdirebilir. O zamana kadar köy hayatı hakkında hiçbir deneyimi olmayan Fatma'nın, burada sosyal açıdan “entegrasyon” sağlaması önemlidir. Bunun sebebi, her yönüyle dikkat çeken demirci Timur'un karısı olması değildir. Fatma'nın anlattığı hikâyeler ve herkese karşı cana yakın davranması kadınların onu sevmesini sağlamıştır. Ayrıca şehirden gelmiştir ve maddi durumları iyidir, oysa bunları ‘böbürlenme’ meselesi yapmayan Fatma iyi huyu, nazik ve kararlı doğası sayesinde toplumsal kabul görmüştür. Bu uyum sürecinde, kentten köye göçün büyük bir önem taşıdığını belirtmek gerekir. Zira insanların kabul görmesi için, sadece Fatma gibi olması kimi zaman yeterli değildir.

Köydeki hayatları yolunda giden Timur ve Fatma, belli bir birikim yapmayı başarırlar. Şehrin kenarında bir yazlık ev alırlar. Yazları şehirde, kışları köyde geçirerek döngüsel göç gerçekleştirenler sadece onlar değildir. Birçok kentlinin yazlık evi vardır ve kendileri yazın bu evlere göç ettiğinde, şehirdeki evlerini çoğunlukla Adana'nın zenginlerine kiraya verirler. Adana'nın yaz sıcağından kaçanlar, kışları Adana'ya dönerler. Döngüsel göçte, ekonomik unsurların ön planda olduğu görülmektedir.

Gül, köyde büyümekte ve sosyalizasyonunu burada gerçekleştirmektedir. Yazın şehre gittiklerinde Gül'ün çocuklarla oynamadığını gören Fatma, bunun nedenini sorar. Çocukların ona güldüğünü ve bunun sebebinin Gül'ün “köylüler gibi” konuşması olduğunu anlar. Fatma, bunun kötü bir şey olmadığını, isterse kısa sürede onlar gibi konuşabileceğini söyleyip kızını

cesaretlendirmeye çalışsa da akranlarının davranış biçimi, Gül'ün üzerinde annesinden daha etkili olmuştur. Şehirde çocukların onun konuşmasıyla dalga geçmesi, sosyal yönü çok güçlü olmayan Gül'ün daha da içine kapanmasına, kendi dünyasında oyunlar oynamasına sebep olacaktır. En sevdiği oyun "saklambaç" olan Gül, ileride şehre taşındıklarında "köylü aksanı" anlaşılmasın diye ses tonunu düşürerek konuşmayı deneyecektir. Çevrenin dilin üzerindeki etkisinin örneği olan bu durum, sosyal, kültürel ve duygusal seviyelerde "ayırılma"ya sebep olmuştur.

Eserde dikkat çeken bir karakter olan "burunsuz Abdul", toplumsal kabul ve sosyal kimlik bağlamında önem taşımaktadır. Erkek kardeşiyle babalarının tüfeğiyle oynadıkları sırada tüfeğin patlaması sonucu Abdul yaralanır ve o zamandan sonra "burunsuz Abdul" olarak tanınan karakter, bu özelliğinden dolayı köyün dışına çıkmaz. Köyde –en azından yetişkinler tarafından- kabul gören Abdul, oranın yerleştiği olmak zorunda kalmıştır.

Babaannesinin yaşadığı kasabaya giden Gül, köylerindeki evlerin sayısının oranın bir sokağındaki evler kadar olduğunu düşünür ve kendisine oldukça büyük gelen bu yerde kaybolması beş dakika sürmez. Henüz küçük bir çocuk olan Gül, belki de büyük şehirden kasabaya gitmiş olsaydı bu karışıklığı yaşamayacak ve yolunu bulmakta zorlanmayacaktı. Benzer şekilde, *Heimstraße 52*'de Gül'ün Almanya'da işyerine giderken kaybolma korkusu taşıdığı ve çok dikkatli olmasına karşın yolu karıştırdığı anlatılır. Küçük bir çocukken yaşadığı şaşkınlık, burada dilini bilmediği bir ülkede hissettiklerine benzemektedir. Zor zamanında anadiline başvuramayan bir yetişkin, küçük bir çocuk gibi çekingen kalır. Burada, mekânlar arası geçişte köken ve hedef bölgenin yanı sıra dil yeterliliğinin önemi açığa çıkmaktadır.

Gül, birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar altmış öğrencinin bir arada olduğu köy okulunu sever. Annesi ölünce babası yeniden evlenir ve Arzu, şehre taşınmak ister. Arzu'nun Fatma gibi bir şehir çocuğu olmaması, köylü insanları tanıyor oluşu, onun bu yeni evindeki hayatına uyum sürecini olumlu etkileyebilecek özellikler olmasına rağmen Arzu, kendini diğer insanlardan büyük görür. "Doğru düzgün konuşmayı bile beceremeyen" bu insanların içinde yaşamak, onlar gibi olmak istememektedir. "Generalin karısı" gibi kürkler giyinmek ve gösterişli bir hayat yaşamak onun için önceliklidir. Timur, Arzu'nun ikinci eşidir. Arzu, insanların kendisinin ilk evliliğine dair dedikodularından kurtulmanın bir yolu olarak bu yeni hayatı görmektedir. İleride Timur maddi anlamda refaha erince Arzu, Gül'ün kendisi ve kardeşleri için diktiği kütöların kumaşının renklerini "Çingenelere" yakıştıracak, Gül'ün oyun oynadığı çocukları ona eş görmeyecek ve "Fakir çocuklarla oyun oynarsan, el âlem ne der?" (Özdoğan, 2011a, s. 162) diyerek onu azarlayacaktır.

Zeliha'dan da destek alan Arzu'nun şehre taşınma isteği gerçekleşir. Gül, buradaki okulun büyüklüğü karşısında şaşkına döner. Sınıfların ayrı ayrı olduğunu da sonra fark eder. Sıra arkadaşı olan Özlem ile konuşurken sesini kısın Gül, böylelikle köyden geldiğinin de duyulmayacağına inanır. Kısa süre sonra kimsenin onun konuşmasıyla dalga geçmediğini fark eder. Burada, köyden gelen birini dikkate almama, görmezden gelme, diğer bir deyişle "ayırma" veya "bireycilik" söz konusu olabilir. Bununla birlikte Gül'ün eğitime yönelik uyum sorunu daha farklı bir noktada açığa çıkar: Önceki okulunda öğretmeni kitaba bağlı olarak ders işlediği için, kolay ezberlenen metinleri hafızasında tutan Gül, okuyabiliyormuş gibi yapmıştır. Şimdiki öğretmeni kitaptan bağımsız ders işlemektedir. Okumakta oldukça zorlanan Gül, dersleri takip etmekte de sıkıntı yaşar. Bu da onun okula olan ilgisini ve hevesini bir süreliğine kaybetmesine neden olur. Kalabalık köy sınıfında fark edilmeyen Gül'ün eğitim durumu, yapısal seviyede açığa çıkan bir uyum sorunu olarak dikkat çekmektedir. Üçlemenin ikinci kitabı olan *Heimstraße 52*'de belirtildiği gibi yıllar sonra kızı Ceyda Almanya'da, derste hiçbir şey anlamadığından yakınacaktır. Türkiye'deki sınıfında okumayı ilk öğrenenlerden olan Ceyda, şimdi sınıfın en kötüsüdür. Eğitim sorunu, ikinci nesil göçmenlerin yaşadığı

önemli sorunlardan biri olmuştur. Ceyda bu sorunu Heimstraße'de yaşayan ve kendisinden daha fazla Almanca bilen arkadaşlarından yardım alarak çözmeye çalışır. Bu durum, göçmen grubun hedef ülkeye uyum sağlayabilmek için kendi içerisinde geliştirdiği sosyal sermayeyi örneklemektedir.

Heimstraße 52'de anlatıldığı gibi Gül ve Ceren geri göç ettiklerinde, Ceren'in okulda kendini yetersiz hissetmesi, eğitim sorununun Gül'den Ceyda'ya ve ondan Ceren'e geçtiğini imlemektedir. Köyden şehre, şehirden Almanya'ya, Almanya'da Türkiye'ye uzanan eğitimde uyum sorunu oldukça önemlidir.

Melike, şehirde hem kolay bir şekilde çevre hem de aynı hızla “şehir dili”ni edinir. Zamanla “köylü dili” kaybolan Gül de arkadaşlarıyla oynamaktan, onlarla birlikte vakit geçirmekten keyif alır hale gelir. Gül ve Melike arasındaki kişisel farkların hâkim toplumla uyumda da etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Gül, babasının işi için onunla birlikte köye gittiğinde arkadaşlarından biri Gül'ün “bisküvi çocuğu” gibi konuştuğunu söyler. Bunun üzerine Gül, hemen susar. “Bisküvi çocukları, bunlar şehrin zenginlerinin çocuklarıdır. Bunlar kuru ekmek yemeyen çocuklardır. Bunlar, süte batırıldığında yumuşayan, ufalanan bisküvi gibi çocuklardır (Özdoğan, 2011a, s. 131).” Gül, on dakika boyunca ağzını açmaz ama sonra konuşmaya başladığında, sözcükler ağzından eskisi gibi çıkar. Bu kelimeler ona önce garip gelir ama Gül kısa süre sonra “köylü aksanı”na alışır. Burada, normal zamanda İstanbul Türkçesi konuşan farklı yörelerden insanların bir araya geldiklerinde, kendi yörelerinin ağzıyla konuşmasına benzer bir durum vardır. Benzer şekilde Almanya'ya göç eden Türkler, Türkiye'den birini gördüklerinde anadillerinde konuşmaya başlarlar. İnsanın fırsatını bulduğunda, kendini var eden değerlere sarılması sosyal kimlik anlamında oldukça önemlidir.

Bir zaman sonra Gül Yasemin'le tanıştığında şehrin çocukları Yasemin'in “köylü aksanı”yla dalga geçmek istediğinde Gül onları “bisküvi çocukları” olarak betimleyecek ve bundan ikisi de hoşnut olacaktır. Bir zamanlar kendisi de “köylüler gibi” konuştuğu ve çocuklar onunla dalga geçtiği için bu duygunun ne anlama geldiğini bilen Gül, artık şehirli çocuklar gibi konuşabildiği için Yasemin'i savunmaktadır. Bu durum hâkim kültürün azınlığa karşı olumlu tavrını yansıtmaktadır.

Gül, okulu bırakır ve Esra'nın yanında dikiş öğrenmeye başlar. Gül'ün buradaki pedallı dikiş makinesini öğrenme süreci ile birlikte Almanya'ya göç edeceği ilk kez aktarılır. Gül, Almanya'da elektrikli dikiş makinesinin başında oturacak ve o zamanlar da bugünleri hatırlayacaktır. Yetmiş kadının bir odada kulaklarında tuvalet kâğıtları tıkıştırıp çalışacağı günler, Gül için çok uzak değildir. Esra Abla'nın makinesine alışmış olması, onun iş yaşamında uyumunu kolaylaştıracak unsurlardan biridir. Bu durum ayrıca, beşeri sermayenin göçteki etkisine işaret etmektedir.

Gül'ün eşi Fuat, evlendiklerinden kırk gün sonra askere gider. Gül evlendikten sonra kendisinden on yaş büyük olan Suzan'la tanışır. Suzan Abla'nın eşi Murat hapistedir. Kan davasından kaçıp 15 yaşında dağa çıkmak zorunda kalan ve yaklaşık bir yıl sonra kendisine yeni bir hayat kurmak için köye göçen Murat, geçmişini bilen biri tarafından polise şikâyet edilir. Böylelikle hapse girer ve hapisten çıktıktan sonra kendisine Türkiye'de bir yaşam kuramayacağını anlayarak Almanya'nın yolunu tutar. Duisburg'a gidecektir. Rotasyon ilkesinin yürürlüğe konulmaya çalışıldığı, Murat'ın anlaşmasının bir yıllık olmasından anlaşılmaktadır. En başından Suzan'ı ve çocuklarını yanına almaya kararlı olan Murat içinse hedef ülke, sadece belli bir birikim yapıp dönme yeri değildir. Suzan, eşini yeni bulmuşken kaybetmiş olmanın hüznünü yaşar ancak Murat dediği gibi eşine para da gönderir, mektup da yazar. Almanya'nın temiz sokaklarından, sokak lambalarından, sinemalarından, yürüyen merdivenlerinden ve asansörlerinden ve buna benzer “çekme faktörlerinden” bahseden Murat,

hedef ülkede yaşanan zorlukları yazmaz. Altı kişiyle aynı odada kaldığı, Almancayı gerçek anlamda hiçbir zaman öğrenemeyeceği, sokakta insanların kendisine nasıl baktığı gibi uyum sorunlarını yansıtan konulardan hiç bahsetmez. Murat'ın, sarımsak satılmayan Almanya'da bir zaman sonra "sarımsak kokulu Türkler" betimlemesinin yayılacağından ise belki de hiç haberi yoktu. Bunun yanı sıra Almanya'da tembelleme yer yoktur. Herkes çalışmak, vaktini verimli kullanmak zorundadır. Murat'ın yaşadığı bu zorluklar, 'misafir işçiler'in yaşadıklarıdır. Murat'ın kültürleşme stresi yaşadığı açıktır ancak belli ki Suzan'ı üzmemek istemediği için, hedef ülkenin sadece olumlu yanlarını kaleme almıştır. Daha sonra Murat'ın yanına giden Suzan, Gül'e mektup yazar. Etraflarında İtalyan ailelerin yoğun olduğu bir yerde yaşarlar ve Suzan, Almanlar az konuştuğu için Almanca yerine İtalyanca öğrendiğini söyler. Burada, baskın toplumdaki yalıtılmış bir şekilde devam eden yaşamlardan bahsetmek mümkündür. Suzan'ın sosyal çevresi Almanlar değil, İtalyanlardır. Bu nedenle, Suzan "işine yaramayacağı" düşüncesiyle Almanca öğrenmek yerine İtalyanca öğrenmeye karar vermiştir. Almanlar mesafeli, Almanya soğuktur. Türkiye'ye dönmekte kararlı olan Murat ve Suzan çifti, iki yıl sonra Napoli'ye yerleşir. Bu durum, bir kez göç edenin ikinci bir kez göç etmeye daha yatkın olduğunu göstermektedir. Almanya'da kendini evinde hissedemeyen Suzan, Napoli'de eşiyile mutludur.

Almanya'ya gitmeye karar verenlerden biri de Fuat'tır. Bu kararı şaşkınlıkla karşılanan Fuat "Almanya'ya gideceğim. Bir yıllığına. Orada birikim yapıp döndüğümde burada kendi dükkânımı açacağım" (Özdoğan, 2011a, s. 300), diye açıklama yapar. O bir yıl hiç bitmeyecek, dükkân açacak kadar para hiçbir zaman biriktirilemeyecektir. Orada insanlar "eşek sırtında" seyahat etmiyorlardır, Almanlar medenî insanlardır. Fuat, Delmenhorst'a gidecektir, Duisburg gibi bu şehrin de "D" harfiyle başladığından yola çıkan Gül, ikisinin birbirine yakın olduğunu düşünür. Fuat'ın geri dönmeyeceği belli olunca Gül de onun yanına gitmek üzere trene biner. Birçok 'misafir işçi'nin hikâyesi, bu şekilde başlamış ve bu şekilde devam etmiştir. Trende "köylü aksanı"yla konuşan çiftçi Yavuz, tüm göç hikâyesini özetler niteliktedir: "Tüm dünya, hepimizin bir zaman bırakıp gideceği gurbettir" (Özdoğan, 2011a, s. 306).

'Göç Üçlemesi'nin ikinci kitabı olan *Heimstraße 52*, Fuat ile evlendikten sonra soyadı "Yolcu" olan ve böylelikle kaderi de bir anlamda çizilmiş olan Gül'ün Almanya'ya yolculuğuyla başlamaktadır. Fuat'ın "en az bir yıl daha" geri dönmeyeceği kesinleşince Gül de çocukları Ceyda ve Ceren'i geride bırakarak ona katılmıştır. Çocuklarını Türkiye'de bırakmış olması, Gül'ü derinden yaralayacak ve onlardan ayrı kaldığı bu sürede çocukları ile ilgili kâbuslar görecektir. Bununla birlikte, bireysel olarak göç eden birinci kuşak göçmenler arasında kadınlar da bulunmaktaydı. Eserdeki karakterlerden biri olan Saniye, bu kadın göçmenlerden biridir. Gül ise aile birleşmesiyle Almanya'ya göç eden ve çocuklarını Türkiye'de bırakmak zorunda kalan kadın göçmenlerin bir stereotipidir. Almanya'ya Türk göçü, 1973 yılı itibarıyla "misafir işçiler" ile değil, aile birleşmeleri ve siyasi sığınmalar şeklinde devam etmiştir (Kaya, 2016, s. 49). Yılmaz, siyasi sığınmacıların örneklerindedir. Bununla birlikte göçmen kadınların ve geride bırakılan çocukların yaşadıkları, bu sürecin önemli olguları olarak tarihe geçmiştir.

Fuat, Gül'ü istasyondan alır ve birlikte eve gelirler. Gül, evin küçüklüğü karşısında şaşırır. Önceleri yurtlarda toplumdaki uzak yaşamak zorunda kalan 'misafir işçiler', sonraları da ev bulmakta sıkıntı yaşamış ve tuttıkları evlerde de çoğunlukla büyük bir kalabalıkla yaşamışlardır. İnsan azaldıkça metrekarenin de küçüldüğü dikkat çekmektedir. Farklı vardiyalarda çalışan iki Yunan'ın böyle daha ucuza geldiği için, bir daireyi paylaşması da bu süreçte geliştirilen yaşam biçimlerinden biri olmuştur. Hayatlarını iş ve 'uyku'ya göre

planlamak durumunda kalan bireysel kaygıları yüksek bu insanların, toplumsal yaşama katılmakta zorluk çekmeleri olağandır.

Gül, dil eksikliği nedeniyle ilk sorunu gümrükte yaşamıştır. Gazetelerden kestiği parçalardan “kapı, gün, hafta, elma, sokak, kahvaltı, yatak, etek, pantolon” gibi kelimelerin Almancalarını öğrenmiştir ancak bu öğrendikleri “başka sigaram yok, montumun cebindeki son paketim” (Özdoğan, 2011b, s. 9), cümlesini sarf edebilmesine yetmemiştir. Sonraki zamanlarda Ceyda ve Ceren’i de yanlarına aldıklarında, Fuat eve televizyon alır. ‘Yolcu’ ailesinin Almanların dünyasına televizyonla girişi ve televizyonun Almanca öğrenmelerine olan katkısı oldukça anlamlıdır. Almanya’daki günlük yaşama katılmak, dışarı çıkıp insanlarla kaynaşmak yerine oturma odasında sesini duydukları ve çeşitli görsellerine tanık oldukları bu kutuyla gerçekleşir. Alman teknolojisini kullanarak gerçek Almanya yaşamından uzak kalmak manidardır.

Gül, Almanya’da sosyal anlamda ilk arkadaşlığını –Gül’ün anladığı şekliyle- adı Rafa olan İspanyol bir çocukla kurar. Sekiz yaşında olduğu tahmin edilen Rafa, Gül ve Fuat’ın evinin üst katında yaşamaktadır. Ebeveynleri çalıştığı için okuldan sonra evde yalnız kalan Rafa, Gül’ün dikkatini çeker. Öğleden sonraları kapının önünde oturup beştaş oynarlar, Gül Rafa’dan Almanca kelimeler öğrenir. Bir süre sonra ikisinin de yabancı dili yetersiz kalır. Gül onunla bazen Türkçe, Rafa ise İspanyolca konuşur. Gül, Fuat’a kahvaltı hazırlamadan önceki bu bir iki saatten keyif alır. Kendi yalnızlıklarına birbirini ortak eden bu iki insan, birbirlerinin dilini anlamasa da “duygu dili” ile anlaşmış ve birbirlerinin hafızalarında yer bırakmıştır.

Gül, günlerini genellikle evin mutfağında geçirmektedir. Cumartesi ve pazar günleri, Fuat’la dışarı çıkar. Sokaklarında Türk yoktur ama çevrede kimileri bekâr kimileri Fuat gibi kimileri de çocuklarını ve eşlerini Türkiye’de bırakmış olan erkek göçmenler bulunmaktadır. Söz konusu göçmenlerin örneklerinden olan Ozan ve Nadiye çifti Karadenizlidir. Gül, Nadiye’nin ağzını anlamakta bazen zorlanmaktadır. Fuat, Türkiye’yi askerdeyken öğrendiğini söyler. Ülkenin çeşitli yerlerinden insanların bir arada olduğu yer, Fuat için askeriye olmuştur. Gül’ün askerlik yaptığı yer de bir anlamda Almanya’dır. Köken ülkede kırsal kesimde yaşayan insanlar, o dönem dışa kapalı, kendileri dışında var olan çeşitli kimliklerden habersizken Almanya’da, çeşitli yörelerden gelen insanlar birbirlerine ‘hemşehrilik duygusuyla’ sarılmış ve hedef ülkede Türkler olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kültürleşme bağlamında “ayırılma”yı imleyen bu tavır, birinci kuşakta birçok farklı düzeyde öne çıkmıştır.

Gül, çalışmak istemektedir ancak çalışma izni alabilmesi için, altı ay süre geçmesi gerekmektedir. Bunun üzerine Fuat devreye girer ve ona tavuk mezbahasında kaçak bir iş ayarlar. Burada kontrol olduğu sırada, Gül’ün buzhanede tavuklarla dolu bir kutunun içine girmesi gerekir. Orada kaldığı süre kendisine çok uzun gelen Gül, yakalandığında ne olabileceği hakkında fikir yürütür. Polise mi teslim edilecektir yoksa bir trene bindirilip Türkiye’ye mi gönderilecektir. “Sağımı ve solunu bile ayırt edemediği” bir dilde, kendini savunabilmesi ise mümkün değildir. Gül bu olay sonunda, oradan ayrılır. Benzer şekilde, dikiş işinde çalıştığı da diğer çalışanlardan daha fazla sütyen dikmesine rağmen, çalışma izni olmadığı için onlardan daha az maaş alır. Burada da daha fazla çalışmak istemez. Almanya’ya işçi göçlerinin durdurulmasıyla ülkeye -Gül gibi olanlara ek olarak- turist vizesiyle veya kaçak yollardan giriş yapıp aynı şekilde kaçak yollardan çalışanların sayısı artmıştır. Kaçak işçiler, ucuz işgücü olması sebebiyle işverenler tarafından tercih edilen kişiler olmuşlardır. İşverenler “kendilerini riske atarak” onları çalıştırmaktadır (!) Dolayısıyla kaçak çalışanlar, herhangi bir hak talep edemez. Gül’ün yaşadığı bu durum, yapısal seviyede ortaya çıkan uyum sorununa işaret etmektedir. Bununla birlikte önceleri daha az para aldığı için dikiş işinden ayrılan Gül, *Wo noch Licht brennt*’te Songül, Nurcan ve Sabine ile birlikte geceleri temizlik işinde

çalışmaya başlar. Sabine'nin Alman olması dolayısıyla daha iyi bir iş bulabileceğine emin olan Gül, onun neden bu işi tercih ettiğini bilmemektedir. Böylelikle göçmenlerin vasıfsız işlerde, ucuz işgücü olarak çalıştırılmasının -kültürleşme sürecinde yapısal düzeyde uzaklaşmanın- göçmenlere kabul ettirildiği imlenmektedir.

Fuat, sadece hesap yapar ve hep daha fazlasını kazanmak ister. Alkole düşkünlüğünün yanı sıra, kazandığı parayı elinde tutamamak, sürekli şans oyunlarına yatırmak onun asıl sorunudur. Almanya'da insanların iyi kazandığını, buradaki hayatın yaşamaya değer bir hayat olduğunu savunur. Türkiye'deki yaşam koşullarından şikâyetçi olan Fuat, belli bir birikim yapmak için Almanya'ya gitmiştir ancak oradaki hayatın cazibesi, Fuat'ı diğer sorumluluklarına ve yaşadıklarına karşı ilgisiz yapmıştır. Işık, Huri ve Ela'nın eşleri -kadınların işe geç kalmalarına tepki gösterecek olsalar da- kadınlar işe gitmeden birkaç dakika daha yanlarında kalmalarını isterken Fuat Gül'e sürekli; "Kalk, kalk, işe gitmen lazım" (Özdoğan, 2011b, s.51), diyerek oranın Almanya olduğunu ve orada her şeyin bir düzeni olduğunu hatırlatmaktadır. Zengin olma hayali ile Almanya'nın iş hayatı uyuşan Fuat, bu bağlamda bir uyumu yakalamıştır.

Almanya'ya giden 'misafir işçiler'in kimileri eşlerini ve çocuklarını geride bırakıp orada bir Almanla evlenmiş ve geçmişini silmiştir. Çeşitli filmlere konu olan bu durum, Fuat'ın da hayali olarak görünmektedir. Gül, Türkiye'ye döndüğünde, Fuat onun tekrar Almanya'ya dönmemesi taraftarı olmuştur. Gül, onun başka bir kadınla birlikteliğini de fark eder ama Fuat'tan ayrılmaz. Fuat, Melike'yi trende erkeklerle aynı kompartımanda gördüğü günden beri, onun yaptıklarını onaylamaz. Bu da ataerkil zihniyeti devam eden Fuat'ın, kendi rahatı söz konusu olduğunda Almanya'daki yaşama uyum sağlayabilmek adına "oldukça esnek" davrandığını gösterir. Zengin olma hayali ile geri dönüşünü sürekli erteleyen ve Almanya'nın ileri teknolojisine oldukça meraklı olan Fuat'ın, kültürleşme sürecinde ekonomik anlamda "entegrasyon"dan yana olduğu görünmektedir. Bunun yanı sıra, Fuat kendi ülkesine yönelik olumsuz bakış açısıyla "asimilasyon"un izlerini de taşımaktadır.

Gül ve Saniye'nin köpekten korkması üzerine Almanlardan yardım istemesi ve bir kadının onlara yardım etmesine dair Saniye, Almanların kötü insanlar olmadıklarını söyler. Çantaları, köpeğin tarafında kalmıştır. Alman kadın, çantaları alıp kaçmak yerine onlara yardım etmiştir. Gül ise, bu sırada birçok kişinin balkonlardan baktığını buna rağmen neden yardım etmediğini düşünmesine rağmen ona hak verir. Alman toplumunun göçmenlere yönelik yaklaşımı, buradaki haliyle onları kabul veya ret ettiklerini göstermez. Yine de Alman olmadıkları belli olan bu iki kadına yardım edilmesi, göçmenlerin baskın toplumun kendilerine yönelik bakışını değerlendirmesi açısından önemlidir.

Almanya'da yiyeceklerin "tatsız" ve çeşidinin "az" olması dolayısıyla yemek kültürü, ulaşım ve alışveriş sistemindeki farklılıkların yanı sıra asfaltlanmamış yolu ile Türkiye'deki yazlık evlerinin sokaklarını hatırlatan Heimstraße'ye taşınan 'Yolcu' ailesi, burada kendilerini "evinde gibi" hissetmekte, kendileri gibi Türk olan insanlarla ilişkiler kurarak sosyal kimliklerini güçlendirmektedir. Heimstraße'de herkes bir aradadır, herkesin kapısı bir diğerine açıktır. Özellikle 'Yolcu' ailesinin evi olan 52 numarada birlik ve beraberlik en canlı haliyle yaşatılır. İş ve ev hayatında birlikte olan göçmen grup, hâkim toplumdan uzakta kendi kültürlerini yaşatmayı, diğer bir deyişle "ayrılma"yı benimsemiş görünmektedir. Bununla birlikte, hepsi Türkiyeli olan bu insanların başlarda birbirlerindeki ağız farklılıklarına dikkat ederek birbirlerinin nereli oldukları hakkında tahminde buldukları görülür. İstanbullu ve Anadolu olmak arasında bir ayırım dikkat çekmektedir. Bu durum, vatan toprağındaki insanlar arasında birbirini dışlamaya varabilecekken, "yaban elde" önemsizleştirilir. Gül ise olması gerekeni çok daha çarpıcı bir şekilde dile getirir: "Hepimiz Türk'üz. Hepimiz aynı dili konuşuyoruz ama daha önemlisi, hepimiz insanız" (Özdoğan, 2011b, s. 55).

Suzan ve Murat'ın yaşadığı çevrede ise az sayıda Türk bulunmaktadır. Dolayısıyla onlar için durum aynı olmamıştır. Daha önce belirtildiği gibi çevrelerindeki İtalyanlar ile ilişki kuran Suzan ve Murat, başka bir göçmen grupla bir arada olarak “ayrılma”nın başka bir biçimini yaşamışlardır. Bununla birlikte Murat'ın Almanya yolunda, trende, edindiği Türk arkadaşlarıyla ilişkileri ise onlar Napoli'ye gittiklerinde dahi devam etmiştir.

Heimstraße'de yaşayan ve bu sokağı bir anlamda dünyanın geri kalanıyla bağlayan tek Alman Tanja Teyze'dir. Savaş dönemini yaşamış, vakur bir kadın olan Tanja Teyze, Ceren kaza yaptığında onlarla birlikte hastaneye giderek 'Yolcu' ailesine yardım eder. Tanja Teyze, 'Yolcu' ailesi yazın Türkiye'ye gitmek için yola koyulduklarında da, başkalarından gördüğü şekliyle arkalarından su dökecektir. Kendisi Alman toplumundan izole yaşayan Tanja Teyze, göçmen grubu kabul etmekte onlarla uyum içinde yaşamaktadır. Delirdiği düşünülen Serter ise yapayalnız kalmıştır ve Almanların birbirine bağlı olan bu insanları istemediğini söyler: “Eşim beni evden kovdu. Ben bu sokakta yaşamıyorum, başka kimsem de yok. Benden korkmuyorlar ama sizden korkuyorlar” (Özdoğan, 2011b, s. 110). Almanlar birbirlerine bağlı değildir, Noel'de veya cenazelerde görüşürler. Aile bağları onlar için önemli değildir. Bu yüzden birbirine bağlı ve böylelikle güçlü olan insanlardan korkmaktadırlar. Korktukları için de bu insanları istemezler. Serter'in Gül'e aktardığı şekliyle Almanların Türkleri istememesi ve onlardan korkması yanlış bir düşünce değildir. Ayrıca Serter, bir süre sonra Türklerin Almanya'ya ait olmadığı söylemlerinin açığa çıkacağını, Alman birliğinin sağlanması için gösterilecek çabalara dikkat çeker. Bu düşünceler de “deli saçması” değil, yaşanmış gerçekler olarak tarihe geçmiştir. Bununla birlikte yabancı düşmanlığının altında yatan sebep, karşı grubu tanımamak ve bundan dolayı duyulan korkudur. Türklerin belli bölgelere yığılması, Almanlar için o bölgeleri tehlikeli hale getirmiş olabilir. Bu da, karşı grubu anlamaya veya tanımaya çalışmak yerine “dışlama”yı öne çıkarır.

Ceren'in gerçek anlamda ilk Alman arkadaşı Gesine'dir. Okul arkadaşları ile sadece okulda arkadaş olan Ceren, hastanede tanıştığı Gesine ile ilişkilerini dışarıda da sürdürür. Gesine'nin evine giden Ceren, akşam yemeğinde de ekmeğe, peynire, reçele, tereyağı yediklerini görünce Almanların kahvaltıda ne yediklerini merak eder. Ceyda'nın aksine Almancayı aksansız konuşan Ceren, okulda sorun yaşamaz ancak evde Almanca konuşulmadığı için günlük hayattaki bazı ifadeleri anlamakta güçlük çektiğini fark eder. Okulda ve günlük yaşamda kullanılan ifadeler, birbirinden farklıdır. Bu da, yapısal ve sosyal düzeyde uyumun kültürel uyuma etkisi olduğunu göstermektedir.

Ceren, Gesine banyoda dişlerini fırçalarken erkek kardeşinin de yanında duş aldığını söyler. Gül, buna önce tepki gösterse de hemen, hiçbir ebeveynin, çocuklarının kötülüğünü istemeyeceğini ekler. Gül, buradaki farkın kültürden kaynaklandığının farkındadır. İnsanlar, olduğu gibi kabul edilmelidir çünkü herkes farklıdır. Gül'ün buradaki tutumu, uyuma giden yolda hem baskın kültürün hem de göçmen grubun benimsemesi gereken tavra işaret etmektedir. Gül'ün Almanya'da yaşadığı zorluklar göçmen bir kadın, göçmen bir anne ve göçmen bir işçinin göç süreci hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bununla birlikte, uyum içerisinde yaşamak için 'insan' olmanın gerekliliği de Gül'ün kişiliği ve davranışları üzerinden aktarılmıştır.

Önceleri Almanya'da bulunmayan yiyecek içeceğin Türkiye'den buraya, Türkiye'de bulunmayan yiyecek içeceğin yanı sıra teknolojik ürünlerin Almanya'ya taşındığı görülmektedir. Kimi zaman teknolojik gelişmenin göstergesi olarak “ne olduğu bilinmeyen” ürünler dahi, ülkeler arasında dolaşmıştır. Zamanla Almanya'da Türk pazarları kurulmuş, Türk bakkalları açılmış, televizyonda “Türkiye'den mektup” adında yirmi dakika süren bir program yayınlanmaya başlamıştır. Türklerin Almanya'da kalıcılığı kesinleşince geç kalınmış

uyum uygulamaları yavaş yavaş devreye sokulmuştur. Türkiye’de yabancı filmler için sinemaya gidilirken, videonun çıkması ile Almanya’da yoğun bir şekilde Türk filmleri izlenmeye başlamıştır. Vatan hasreti, Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlıses gibi arabesk şarkıcıların başrollerde oynadığı filmlerle giderilmeye çalışılmıştır. Televizyonda kanal seçenekleri arttıkça tekrar Almanca kanallara rağbet edildiği dikkat çekmektedir. Ulaşım araçlarında ve iletişim teknolojilerindeki gelişime paralel olarak trenlerden uçaklara, mektuplardan internete uzanan bir yolda kimlik, vatan, gurbet gibi kavramlar yeniden sorgulanmış ve bunların uyum bağlamında etkileri de böylelikle gösterilmiştir.

Gül ve Fuat çalıştıkları fabrika kapatılınca işsiz kalırlar. Fuat, kısa sürede Bremen Mercedes’te bir iş bulur. O sıralar geri dönüş için teşvik parası gündeme gelmiştir. 30 Ekim 1983 ve 30 Haziran 1984 arasında geri göç edenlerin kendileri için 10.500 ve her çocuk için 1.500 Alman Markı ödeme garantisi verilmiştir (Abadan Unat, 2006, s. 74; Kaya, 2016, s. 48). Gül, Fuat’a geri dönmeyi önerir. Fuat ise bunu reddeder. Bunun üzerine Gül, geri dönüş teşvik parasını ve Ceren’i alarak Türkiye’ye döner. Gül, Fuat’ın da geri göç edeceğini düşünmüş ancak bu düşüncesinde yanıldığını anlaması için çok geçmemiştir. Geri göç eden için vatani da ülkesinde bıraktığı insanlar da aynı değildir. Memleketinin sokakları dahi eskisi gibi değildir. Gül’ün geri göç sürecinde bu durum oldukça açık bir şekilde verilmiştir. Geri göçün ilk zamanlarında Almanya’ya gittiği ilk zamanlarda küçük evin mutfağında oturduğu zamanları hatırlayan Gül, şimdi kendi evinde ve babasının yanında olmaktan mutluluk duymaktadır. Ceren’in okuldaki uyum sorunu ile başlayan olumsuzluklar, Hayri’nin dükkânına gidip şişeler için depozito isteyen ve tepki alan Gül’le devam eder. İnsanlar, ona zengin bir ülkeden geldiği için tepkilidir. Gül, köken ülkesinde bir anlamda ‘Almanca’ olarak işaretlenmiştir. Ceren, Mecnun’la evlenip Erzurum’a taşınınca ve Fuat’ın da geri dönmeyeceği kesinleşince Gül - geri dönüş teşviki aldığı için Ceyda’nın yardımlarıyla- sekiz sene sonra tekrar Almanya’ya göç eder. Benzer şekilde geri göç eden Aysel, eşinden ayrı olması nedeniyle erkekler tarafından ayrıca ilgi odağı olmuştur. Özellikle Hayri’nin ona karşı tavırları, oldukça rahatsız edicidir. Erkeklerin yalnız kadınlara yaklaşımı, onların köken ülkelerine uyumunda önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra kaç nesil geçmesine rağmen, kız vermedikleri Yunanlardan bahseden Aysel, kendisi de Almanya’da benzer bir dışlanma yaşayacağı korkusuyla vatanına dönmüştür ancak onun da sonu düşündüğü gibi olmamıştır. Yalnız ve kimsesiz bir kadın olan Aysel, aradığı huzuru memleketinde bulamamıştır. O da İstanbul’a göç etmeye karar verir. Hedef ülkeye göç ettiklerinde baskın topluma uyum sağlaması gereken göçmenler, geri göç ettiklerinde de köken ülkelerine yeniden uyum sağlamalıdır. Bu uyum süreci başarısız olduğunda, Gül’de de görüldüğü gibi, önceki hedef ülkeye tekrar veya -Aysel’de olduğu gibi- başka bir yere göç etmek mümkündür.

‘Göç Üçlemesi’nin son kitabı olan *Wo noch Licht brennt* adlı eserin başlangıcında Gül, yeniden Almanya’dadır. İkinci kez hedef ülkede olan Gül, buraya ilk geldiği zamanı hatırlar. Sadece birkaç kelime Almanca bildiği; kendini çaresiz ve kaybolmuş hissettiği; insanların, dilin, günlük yaşamın ve yiyecek içeceğin kendisine yabancı geldiği o ilk zamanların üzerinden şimdi yirmi yıldan fazla zaman geçmiştir. Türkiye’nin bir kasabasından çıkıp sanayileşmiş Almanya’ya göç eden Gül, işe giderken yolda kaybolmuş, Fuat gece vardiyasındayken tek odalı evlerindeki küçük mutfaklarında oturmuş ve çocuklarını Türkiye’de bırakmanın acısını yaşamıştır. Sekiz yıl Türkiye’de kaldıktan sonra tekrar göç ettiği Almanya, ona artık eskisi gibi yabancı değildir. İki göç deneyimi karşılaştırıldığında, özlemin yerini uykusuzluğun aldığı dikkat çekmektedir. Gül’ün geri göç etmesi ve “eve dönen” olarak köken ülkesinde beklediği hayatı yaşayamaması, onun hedef ülke hakkındaki düşüncelerini de etkilemiştir. İlk göç sürecinde ‘gurbet’ olan hedef ülke, vatan toprağının karşıtı olarak görülürken, sonraki göç sürecinde aidiyet ve vatan ikilemleri öne çıkmaktadır.

Almanya'da da, Fuat'ın yaşadığı küçük odada “Gül’e yer olmayışı” nedeniyle Bremen’de ev araması ve Gül’ün geri dönüşünden memnun olmadığını imlenmesi Gül’ün arada kalmışlığını daha belirgin hale getirmektedir. Yılmaz, ilerleyen süreçte bu durumu özetler nitelikte bir cümle sarf eder: “İnsanın hayatta yapabileceği iki büyük hata vardır: Birincisi, vatanını terk etmek; ikincisi geri dönmektir” (Özdoğan, 2017, s. 226)⁵.

Gül, Türkiye’den döndükten sonra ilk Almanca konuştuğu kişi, evlerinin zemin katındaki kitapçının sahibi olan Bay Bender’dir. Sekiz yıl aradan sonra tekrar konuşmaya başladığında, dildeki yetisinin gerilediğini fark eder. Hedef ülkeden uzun süre ayrı kalmış olmak, edinilen uyumun gerilemesine yol açmıştır. Bununla birlikte Bay Bender, Gül’e karşı sevecen ve hoşgörülüdür. Gül’ün işe, Bay Bender’in dükkânı temizleyecek birine ihtiyacı vardır. Böylelikle Gül, ikinci göç sürecinde ilk işini almış olur.

Gül, sık sık geçmişi düşünür. Şimdi baktığında geçmişte yaşanan her şey gözüne daha güzel görünmektedir. Bu durum, geleceğe olan inancın yok olmasıyla ilişkilidir. Vatan, birinci nesil için onların dönüşünü bekleyen kutsal bir yer olmuştur. Dönülebilecek bir yerin var olması hayali, birçok insana güç vermiştir ancak Gül, geri dönmüş ve hayalindeki vataniyle karşılaşmamıştır. Şimdi ne geri dönebilecek bir vatan toprağı vardır ne de Almanya’daki durumundan memnundur. Fuat’ın onu aldattığını ve belki de bu nedenle kendisinin Türkiye’den dönmeye olumlu bakmadığını anlayan Gül’ün sığınabileceği tek yer hatıraların dünyasıdır. Bu süreçte pencereden etrafı izleyen Gül, önceki zamanlarda yalnız başlarına oturup camdan etrafı izleyen Almanları gördüğünü ve onların konuşacak kimseleri olup olmadığını düşündüğünü hatırlar. Sosyal çevrenin eksikliğini ve yapacak hiçbir şeyin olmamasının ne demek olduğunu şimdi kendisi de çok iyi bilmektedir. Böylelikle Almanya’nın sokaklarını yukarıdan izlemeye başlar. Hem baskın toplumdaki hem de göçmen gruptan uzak kalan Gül’ün bu sürecini, kültürleşme stratejileri bağlamında “marjinalleşme” ile ilişkilendirmek mümkündür.

Yukarıdan dünyayı izleyen Gül, bir gün ‘kirli işler’ yaptığını bildiği Can ile karşılaşır. Can, ona ucuza telefon kartı satmak ister. Gül, bunu reddeder ancak bir gün buna mecbur kalarak ondan kart alır ve arkadaşlıkları da böylece başlamış olur. Gül’ün Can’la olan iletişimi, ona Almanya’ya ilk geldiği zamanlarda Rafa ile olan arkadaşlığını anımsatır. Bay Bender’in yanında çalışarak kazandığı Gül’e yetmez. Başka yerlere de temizliğe gitmeye başlar. Can’ın aracılığıyla Bay Budnikowski’nin kurucusu olduğu bir firmada çalışmaya başlayacaktır. Bay Budnikowski, Gül’ü Türkçe selamlar ve işle ilgili bilgileri de Türkçe verir. Bir yabancıyla ilk kez Türkçe konuştuğuna şahit olan Gül, onun bu denli iyi Türkçe konuşmasına şaşırır. Öyle ki Bay Budnikowski, sorusu olup olmadığını sorduğunda Gül, “Türkçeyi bu kadar iyi nerede öğrendiniz?” sorusunu sorar. Yeni işi hakkında cevabını merak ettiği sorunun bu olmasına şaşırarak Bay Budnikowski: “Ben, Türklerin arasında büyüdüm. Annem ve babam, ikisi de çalışıyordu, ben de sürekli arkadaşım Zafer’in yanındaydım. Türkçeyi böyle öğrendim” (Özdoğan, 2017, s. 50), şeklinde cevap verir. Hatta adının “Jochen” olmasına rağmen, Türkler için telaffuzu daha kolay olduğu için ona “Orhan” diye hitap ettiklerini de ekler. Bu durum Gül’ü mutlu eder. Gül’ün mutluluğu, göçmen grubun dilinin baskın toplumdaki biri tarafından konuşuluyor olması ve dolayısıyla göçmen grubun kabulü ile ilişkilidir. Bununla birlikte Jochen henüz küçükken, diğer bir ifadeyle “ben” ve “öteki” algısı güçlenmeden, göçmen grupla temas halinde bulunduğu için, onlarla uyum sorunu yaşamamıştır. Jochen’in Almanlar arasındaki yaşamı hakkında bilgi verilmediği için Türklerle çalışmasını, iyi derecede Türkçe bilmesini ve çalıştığı ortamda “Orhan” olarak adlandırılmasını, kendi kültüründen kopuşla

⁵ Kaynak, elektronik kitaptır. Kitapta sayfa numaraları bulunmadığı için numaralar, ekranda görüldüğü şekliyle aktarılmıştır.

ilişkilendirmek ve onun “asimilasyon”u tercih ettiğini söylemek için yeterli değildir. Eserin ilerleyen sayfalarında Ceren’in ilk Alman arkadaşı olan Gesine’nin de Berlin’de Türklerin yoğun olduğu bir bölgedeki okulda sosyal hizmet uzmanı olarak çalıştığı ve Türk kültürüne, edebiyatına ve Türk erkeklerine ilgi duyduğu aktarılmıştır. Burada da Gesine’nin çocukluğunun misafirperver ‘Yolcu’ ailesi ile iç içe geçmesinin etkisinden bahsetmek mümkündür. Bu durum, bilinmeyenden korkulduğunu ve bu korkunun nefrete yol açtığını desteklemektedir.

Gül, Can’la görüştüğü bir gün, Can ona Alman pasaportuna sahip olmanın öneminden bahseder. Ceren’in Almanya’ya dönememesinin sebebi, Alman pasaportu olmamasıdır. Can, sahte belge düzenlemiştir. Gül, bunu doğru bulmaz. Bununla birlikte Ceyda da Alman vatandaşlığına başvurmaları gerektiğini söyler. Almanya’da kabul görmenin tek yolu, “Alman” olmaktır. Bu durum, göçmenlere yönelik bakışın asimilasyonla ilişkili olduğunu göstermektedir. Almanya, uzun yıllar kendisini bir göç ülkesi olarak tanımlamadığı için homojen bir toplum yaratma idealine dönük kararlar almıştır. Bu süreçte yabancı düşmanlığı da artmış ve insanlar canlarından korkar hale gelmiştir. Saniye ve Yılmaz da Alman vatandaşlığına geçmiştir. Ceyda, Yılmaz ve Can Almanlarla ilişkisi olan insanlarken, Gül’ün Almanlarla neredeyse hiçbir bağlantısı yoktur. Bu şekilde Alman vatandaşlığına geçen Gül’ün dilini konuşmadığı bir ülkenin vatandaşı olması, kültürleşme sürecinin onun açısından sorunlu geçtiği hakkında da bilgi vermektedir. Artık bir Alman vatandaşı olan Gül, sonraki zamanlarda Almancasını geliştirmek için bir dil okuluna başvurmak istediğinde “yabancı olmadığı için” kayıt yaptıramaz. Bu da, Gül’ün kimlik sorununun kültürel ve yapısal alanlardaki entegrasyon sürecini olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Demirci Timur, kızını Almanya’ya göndermiştir ancak kendisi Almanya hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Göçmenler için ‘gurbet el’, geride kalanlar için ‘cennet ülke’ olan Almanya, Timur için bilinmezlikler ülkesidir. Gül, onu birkaç haftalığına yanına almaya karar verir. Timur, oraya geldiği için mutludur. Gül, gece çalıştığı için üç gün boyunca babasıyla aynı saatte kalkmayı başarmıştır ancak dördüncü gün uyandığında babasını evde bulamaz. Büyük bir telaşa kapılır. Demirci Timur bir süre sonra geri döner ve araba tamirhanesinin sahibiyle sohbet etmeye başlar. Gül’e yolu tarif eder. Gül, sadece en az yirmi dakika sonra ulaşılan futbol sahasını bilmektedir. Babasının bahsettiği kavşaktan Gül’ün haberi yoktur. Babası, henüz dört gündür Almanya’da olmasına rağmen, ‘Alman vatandaşı’ olan kızından daha fazlasını öğrenmiştir. Babası demirci olan Sivaslı bir tamirhane sahibiyle tanışan Timur, onunla kısa sürede bağ kurar. Gül’ün bu hayatta nereye ait olduğu hala tartışmalıdır. Kendi memleketinden kilometrelerce uzakta olan araba tamirhanesine gittiğinde kendini “demircinin kızı” olarak tanıttırır.

Can’ın kendi yaşamını sürdürmek istediğini söylemesi üzerine Gül, “Almanlar gibi,” diye düşünür. Ona göre Almanları yalnızlaştıran, sadece kendi hayatlarına odaklanarak, başkalarını dikkate almadan yaşamalarıdır. Can, bir süre sonra kız arkadaşını Gül’le tanıştırmak ister. Gül, neden bir Alman’ı tercih ettiğini sorar. Bunun üzerine Can, Türk kadınlarının evde erkeklerini beklerken, Alman kadınlarının onlarla birlikte hayata katıldığını örneklerle açıklar. Geleneksel Türk ailesinde kadın, çocuk büyütme, ev işleriyle ilgilenme ve eşine ‘hizmet etmekle’ yükümlüken, Alman kadınları bireysel olarak hayata katılmakta ve erkeklerle eşit koşullarda yaşamaktadır. Almanya hakkında bilgi sahibi olmayan Türk erkeklerinin uzun süre aile kavramından anladıkları da evde onu bekleyen bir kadın ve babaya saygı duyması gereken çocuklar olmuştur. Göçle birlikte gelen bu değişim, erkekler bağlamında asimilasyonun “ertime potası”na eşken, göçmen kadınlar açısından kendi toplumundan “dışlanma”yla ilişkilidir.

Ceyda'nın kızı Duygu, anneanesiyle konuşurken Almanca ve Türkçeyi birlikte kullanır. Kardeşi Timur'la ise sadece Almanca konuşan Duygu, üçüncü nesil bir göçmen olarak Türkçe bilmektedir ancak kardeşi Timur, neredeyse hiç Türkçe konuşamaz. Nesiller değiştikçe Almancaya ve Almanya'ya duyulan aidiyet artmıştır. Saniye ve Yılmaz'ın kızı Sevgi de, artık tüm Türk göçmenlerin Almanya'ya ait olduğunu, fabrikalardan ve getto yaşamından çıkıp hayatın içine karıştıklarını söylemektedir. Yıllar sonra Almanya'ya dönen Ceren ise farklı bir yerden bakmaktadır. O Almanya'daki Türklerden şikâyet etmektedir. Almanya'da olmayan çocukları için para alan, çocuklarını Alman okullarını göndermek istemeyen ve kahvaltı yaptırmadan okula gönderen, sekiz yaşındaki kız çocuklarını başörtüsü takmaya zorlayan, çocuklarının Almanca öğrenip öğrenmediğiyle ilgilenmeyen ebeveynlerden yakınmaktadır. Çocuklarını yaz tatili sonrasında okula bir hafta geç gönderen anne, babalar Türkiye'ye olan özlemlerinden bahsetmekte veya uçağın dolu olduğu ya da uçağı kaçırdıkları gibi yalanlar söylemektedir. Üçüncü kuşağa ders veren Ceren, çocukların Almanca konuşmadığından yakınmaktadır. Gül, Almanya'nın birinci kuşağa bu konuda yardımcı olmadığını ve kendilerinin büyük zorluklar çektiğini söyler. Bunun üzerine Ceren, annesine hak verir. Bu konuda tek taraflı bakmanın doğru olmadığını, bir suçlu aramanın gereksiz olduğunu buna rağmen bir öğretmen olarak inanılmaz olaylar yaşadığını ve bazı Türklerin gerçekten çok kötü davranışlar sergilediğini ekler. Burada özellikle üçüncü nesil hakkında verilen bilgiler önemlidir. Üçüncü nesil, çok küçük yaşlarda Almanya'ya göç eden veya Almanya'da doğan ikinci nesil göçmenlerin çocuklarıdır. Araştırmalar, üçüncü neslin Almanca değil Türkçe bilgisinin yetersiz olduğu yönündedir. Burada, Ceren'in bir öğretmen olmasının özellikle vurgulanması, Türklerin yoğun olduğu bazı bölgelerde bu sorunun yaşanabileceğine işaret etmektedir.

Yıllarını Almanya'da geçiren 'Yolcu' ailesi, emeklilik dönemlerinde döngüsel göç gerçekleştirir ve bunca yılın yorgunluğunu çıkarabilecekleri, dinlenebilecekleri yer olarak köken ülkelerini görmektedir. Suzan ve Saniye de yıllar sonra Türkiye'ye dönmüştür. Saniye, kanser olur ve tedavi için Almanya'ya gitmeyi reddeder. Kendi vatanında ölmek, buraya gömülmek istemektedir. Suzan'ın da "ölmek için" Türkiye'ye döndüğüne işaret edilir. Böylelikle "insanın vatani doğduğu yer değil, doyduğu yerdir" sözü, ölüm söz konusu olduğunda "insanın vatani doyduğu yer değil, ölmek istediği yerdir" şeklinde bir dönüşüme uğramış olur.

4. Sonuç

Sosyo-psikolojik açıdan grupların birbirleriyle ilişkilerine odaklanan sosyal kimlik, göç ve göçmenlik bağlamında düşünüldüğünde kültürleşme stratejileri öne çıkmaktadır. Hem göçmen grup hem de hâkim kültürün geliştirdiği davranış biçimleri, kültürleşme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Göçmenlerin zaman içerisinde yerleşik hale gelmesi ve hedef ülkede kök salması sonucunda, bu süreçte geliştirilen kültürleşme stratejilerinde farklılıklar olur.

Türkiye ile Almanya arasında ilk olarak 1961 yılında imzalanan İşçi Anlaşması'nın üzerinden bugün altmış yıl geçmiştir. Geçmişe bakıldığında iki grup arasında gerçekleşen kültürleşme sürecinin hâkim toplum bağlamında dışlama ve asimilasyondan entegrasyona; göçmen grup açısından ayrılma ve marjinalleşmeden entegrasyona doğru ilerlediği görülür. Bu noktada ülkelerin göçün geçiciliğine inanmış olmasının önemli bir etkisi vardır. Çoğunluğu kırsal kesimden çıkıp hiç bilmedikleri bir ülkeye adım atan göçmenler, kültürleşme stresi yaşamış ve hayallerindeki vatan imgesine sarılmışlardır. Göçmenlerin kalıcı oldukları kesinleşmeye başlayınca bu bir yandan uyum sağlanmasına yönelik çabaların, diğer taraftan yabancı düşmanlığı ve şiddet eylemlerinin artması sonucunu doğurmuştur. Almanya'nın birleşmesi, ekonomik bunalım ve Türkiye'de yaşanan sosyal, politik ve ekonomik olumsuzluklar

göçmenlerin yaşamını derinden etkilemiş ve bu da kültürleşme sürecinin sağlıklı ilerlemesine neden olmuştur. Bugün, göç kökenli insanlar olarak tanımlanan insanların ataları çok daha zorlu deneyimler yaşamak zorunda kalmıştır. Dünyanın “küresel bir köye” dönüşmesinin de etkisiyle ulus-devlet bağlamında kimliklerin belli noktalarda aşılması, bugünü dünden daha iyi bir noktaya taşımıştır.

Selim Özdoğan'ın ‘Göç Üçlemesi’, şehirden köye, köyden şehre, şehirden şehre olmak üzere içgöçleri, Türkiye’den Almanya’ya, Almanya’dan İtalya’ya olmak üzere uluslararası göçleri kapsamaktadır. Şehirden köye göçte kültürel, yapısal ve sosyal düzeylerde değişikliklerin kültürleşme stratejilerine etki ettiği görülmektedir. Göçmen grubun entegrasyonu tercih ettiği durumlarda, baskın kültürün yaklaşımının da olumlu olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Timur ve Fatma'nın köylüler tarafından kabul görmesi sonucunda, köylülerin Timur ile ticaret yapması dikkate alınarak gruplar arasında entegrasyonun sağlanmasının, ekonomik refaha katkısı olduğu söylenebilir. Arzu’da olduğu gibi, hâkim toplumun dışlanmaya çalışılması ise ‘daha gelişmiş bir yerden’ ‘az gelişmiş bir yere’ göçte öne çıkabilecek kültürleşme stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Köyden kente göçte, çocukların sosyalizasyon süreçlerinin önemli bir parçasını oluşturan okul, göçmen grubun baskın kültür tarafından dışlama ve ayırma yaşadığı yer olarak karşımıza çıkar. “Köylü aksanı” Gül’ün ve onun gibi olan çocukların baskın kültürden uzaklaşmasına ve kültürleşme stratejilerinden ayrılmayı tercih etmesine sebep olmuştur. Benzer şekilde uluslararası ve geri göçte, Ceyda ve Ceren okula uyum sorunu yaşamıştır.

Eserlerde Türkiye’den Almanya’ya göç eden ‘misafir işçiler’ üzerinden işlenen uluslararası göç, kültürel, yapısal, sosyal ve duygusal seviyelerde değişiklikleri içermektedir. Fuat ve Gül gibi ‘misafir işçiler’, Türkiye’nin birçok yerinden kalkıp Almanya’ya çalışmaya gitmiştir. Birinci nesilde dil yetersizliği, ekonomik uyum, baskın toplumdan izole yaşama, vatan hasreti gibi konular ön plana çıkmaktadır ve bunlar, kültürleşme stratejileri bağlamında ayrılma ile ilişkilidir.

Ceyda ve Ceren, misafir işçilerin çocukları olarak ikinci neslin stereotiplerini oluşturmaktadırlar. Özellikle Ceyda'nın ilk zamanlar eğitim sorunu yaşaması bu bağlamda önemlidir. Ceren ise Almanya’da eğitimine başladığı için okul yaşamına entegre olmakta zorlanmamıştır. Ceren eğitim sorununu ise annesiyle Türkiye’ye geri göç ettiklerinde, Türkiye’de yaşamıştır. Bununla birlikte, sosyal yaşamda baskın kültürle yakınlık kurulmaması, günlük hayatın ve kültürel değerlerin algılanmasını olumsuz etkilemiştir.

Duygu ve Timur üçüncü nesil göçmenlerdir. Üçüncü nesil, Almanca konuşmakta ve Timur’da olduğu gibi Almanlarla evlenmektedir. Önceleri endogamiyi tercih eden birinci neslin düşünceleri zamanla aşılmış ve iki grup birbiriyle her anlamda kaynaşmıştır. Birçok başka örneğin yer aldığı eserlerde, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak arasında farklı kültürleşme stratejilerinin tercih edildiği görülmüştür. Burada, özellikle göçmen grup açısından kültürleşme stratejileri dikkat çekse de Tanja Teyze, Gesine, Bay Bender, Bay Budnikowski gibi isimlerin entegrasyonu benimsediği ve Türklere karşı olumlu bir tutum içerisinde olduğu da önem taşımaktadır. Ayrıca yabancı düşmanlığı ve göçmen grubun istenmemesi, dışlama ve asimilasyonla ilişkilidir.

Geri göçle birlikte gelen vatan kaybının, kültürleşme sürecine önemli bir etkisi vardır. Geri döndüğünde vatanını beklediği şekilde bulamayan kişi, burada dışlanmış hissederek tekrar göç etmeye eğilimli olur. Gül, yeniden Almanya’ya göç etmiş ve burada bir süre hem kendi kültüründen hem de hâkim toplumdan kopuk yaşayarak marjinalleşmiştir. Üçlemenin sonunda ise vatan, ‘ölünecek yer’ olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişim araçlarında dikkat çeken gelişim, göçmen kimliği ve kültürleşme stratejileri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. İlk zamanlar Almanya, köken ülkede kalanlar için hayali bir yer olmuştur. Mektuplar, telefon ve internet ile bu bilinmezlik kademe kademe aşılmıştır. Üçlemenin sonunda internetin hayatımızın içine dâhil olduğunun imlenmesi, sosyal kimlik ve kültürleşme sürecinin artık bambaşka boyutlara taşındığına da işaret etmektedir. Göçmen grup, internet aracılığıyla kendi ülkesinden kopmayacak ve bu, sosyal kimliğine olumlu etki edeceğinden göçmenler, kültürleşme stratejilerini tercih ederken daha ılımlı olacaktır. Benzer şekilde baskın kültür de başka kültürlerin varlığına tanık olacak ve onlar için 'öteki'ni kabul etmek, önceki zamanlardaki kadar zor olmayacaktır. Bu konunun, hâkim toplumun refahıyla yakından ilişkili olduğunu da söylemek gerekir. Ayrıca günümüzde ulusal kimliklerin yerini çokkültürlülüğün aldığı da dikkate alındığında, yeni yazılacak göç hikâyelerinin birçok kişi için 'acı dolu' olmayacağını söylemek mümkündür. Bununla birlikte göçün zorunlu olarak gerçekleştiği ve göçmenlerin istenmeyen insanlar olarak 'kapılarda' bekletildiği durumlar açısından iyimser olmak için yeterli sebep görünmemektedir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen göç* (2. bs). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan- Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa* (3. bs). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aranson, E., T. D. Wilson ve R.M. Akert. (2012). *Sosyal psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bade, K. J. ve Oltmer, J. (2008). Mitteleuropa- deutschland. in: K. J. Bade, P. C. Emmer, L. Lucassen & J. Oltmer (Hg.), *Enzyklopädie migration in europa. Vom 17. jahrhundert bis zur gegenwart* (S. 141–170.). 2. Auflage. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları* (İ. Türkmen, çev.). (2. bs). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çağlar, A. ve A. Onay. (2015). Entegrasyon/ uyum: Kavramsal ve yapısal bir analiz. B. D. Şeker, İ. Sirkeci ve M. M. Yüceşahin (Der.) *Göç ve uyum* içinde (s. 39-76). London: Transnational Press.
- Hogg, M. A. ve M. G. Vaughan (2014). *Sosyal psikoloji*. (İ. Yıldız ve A. Gelmez, Çev.). (7. bs). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kaya, A. (2016). *İslam, göç ve entegrasyon güvenikleştirme çağı*, (N. Y. Ural, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karakuş, M. (2001). Çok boyutlu bir göç serüveni: Aras ören'in "berlin üçlemesi". N. Kuruyazıcı ve M. Karakuş (Ed.), *Gurbeti vatan edenler almanca yazan almanyalı türkler* içinde (s.115- 127). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kuruyazıcı, N. (2001). Almanya'da oluşan yeni bir yazının tartışılması. N. Kuruyazıcı ve M. Karakuş (Ed.), *Gurbeti vatan edenler almanca yazan almanyalı türkler* içinde (s. 3-24). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kuruyazıcı, N. ve Karakuş, M. (2001). *Gurbeti vatan edenler almanca yazan almanyalı türkler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kuruyazıcı, N. (2006). *Wahrnehmungen des fremden*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Özdoğan, S. (2011a). *Die tochter des schmieds*. Berlin: Aufbau Verlag.
- Özdoğan, S. (2011b). *Heimstraße 52*. Berlin: Aufbau Verlag.

- Özdoğan, S. (2017). *Wo noch licht brennt*. Innsbruck: Haymon.
- Schütz, A. (2016a). Eve dönen. L. Ünsaldı (Der) *Yabancı bir ilişki biçimi olarak ötekilik içinde* (s. 53-68). Ankara: Heretik Yayınları.
- Schütz, A. (2016b). Yabancı: Bir sosyal psikoloji makalesi. L. Ünsaldı (Der) *Yabancı bir ilişki biçimi olarak ötekilik içinde* (s. 35- 52). Ankara: Heretik Yayınları.
- Şeker, B. D. (2015). Göç ve uyum süreci: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. B. D. Şeker, İ. Sirkeci ve M. M. Yüceşahin (Der.) *Göç ve uyum içinde* (s. 11-26). London: Transnational Press.
- Türker, D. ve A. Yıldız. (2015). Göçmenlerde sosyo-psikolojik entegrasyon analizi. B. D. Şeker, İ. Sirkeci ve M. M. Yüceşahin (Der.) *Göç ve uyum içinde* (s. 27- 38). London: Transnational Press.
- Yıldız, B. (1997). *Röportajlar 1 (yaman göç, allah'ın gölgesinde koşanlar, toprağın cellatları)*, İstanbul: DD Yayınları.
- Yücedağ, G. (2020). *Almanya'ya türk göçünün edebiyata yansımaları türkçe, türk-ch, deutsch*. Konya: Kömen Yayınları.